DANSK HUGUENOTSAMFUND

1968 - 1993

FORORD

I dette lille festskrift findes der artikler der alle viser spor efter Huguenotternes historie og levevis. De genspejler deres virkningshistorie både spirituelt og kulturelt. De fortæller om disse "fremmedarbejderes" rødder i deres hjemstavn, om deres ofte eventyrlige og livsfarlige flugt til udlandet og tilsidst om deres bosættelse og kulturelle tilpasning i det pågældende værtsland.
Dansk Huguenotsamfund har siden grundlæggelsen for 25 år siden haft til formål at bevare de franske reformertes arv. Hvad vil det sige? Hvad er det interessante ved deres bedrifter? Jeg vil give et konkret svar: når jeg i den fransk kirkebog fra Rossow i Uckermark læser, at Abraham D u s , født i 1670 i Froidêtre en Picardie og Esther Laramée, født i 1680 i La Bouteille en Picardie, den 26.februar 1705 blev viet i Bergholz, så rejser sig for mig spørgsmålet: hvad har jeg tilfælles med disse mennesker – udover den kendsgerning, at de er mine forfædre? Selvom disse mennesker ikke var nogle troshelte, som man skulle idealisere, blev de dog alligevel motiveret til deres flugt og farlige rejse gennem næsten halvdelen af Europa ved deres tro. Og dette skulle ikke glemmes – bortset fra deres vigtige kulturelle indsats på alle mulige områder i deres nye værtslande.
Da den Reformerte Kirke i København den 10.vovember 1689 ("auf Martin Luthers tag") – altså nøjagtig idag for 304 år siden – under dronning Charlotte Amalies tilstedeværelse højtideligt blev taget i brug, prædikede pastor Johannes Musculus over 3.Mosebog 26,11–12: " Jeg vil opslå min bolig iblandt jer, og jeg vil ikke vrage jer. Jeg vil vandre midt iblandt jer, og jeg vil være jeres Gud, og I skal være mit folk". På grund af denne bibelske forjættelse turde Huguenotterne at gøre det næsten umulige. Denne tro – og dermed åndelige – arv gælder det at bevare. Og dette kan have ganske praktiske konsekvenser, idet man f.e. engagerer sig for nutidens "fremmedarbejdere". Lad os give denne arv videre til den kommende generation!

København, d.10.november 1993 *Ulrich Dusse*

INDHOLD

Side

God smag, ædelmodighed og snilde
Det danske Huguenotsamfund gennem 25 år
af Arne Jacques Hermann 3

Nekrolog: André Nicolet
af Arne Jacques Hermann 6

Om Huguenotkorset
af André Nicolet 7

Hvad betyder det at have rødder hos de reformerte i Fredericia
af Paul Honoré 8

Huguenotskæbner
En families vej fra Dauphiné til Fredericia
af Arne Jacques Hermann 12

En Huguenotpræsts erindringer
af Heinrich August Aillaud 16

Den reformerte koloni i Fredericia
af Kamma Varming 20

Fra Uckermark til Fredericia
af Hanne Thorup Koudal 23

Fra Armand til Vilain
af Henrik Marcussen 26

Ernst Mengin – Teolog og filolog
af Henriette Riskær Steffensen 27

Billeder 29

Ordet "huguenot" og dets oprindelse
af Ernst Mengin 33

Johannes Calvin – Huguenotternes talsmand
Fra hans brev til kong Frans I. 34

Huguenotgudstjeneste i Cevennerne
af Gert Jacobsen 36

Reformert menighedsliv i København for 300 år siden
af Helga Dusse 38

Huguenotter og Valdesere i Skandinavien
af Ulrich Dusse 42

Om Huguenotsalmernes oprindelse
af Ulrich Dusse 49

Huguenot– og Valdesermuseer 53

Litteratur (Udvalg) 57

God smag, ædelmodighed og snilde

Det danske Huguenotsamfund gennem 25 år 1968 - 1993

af Arne Jacques Hermann,
formand for Det danske Huguenotsamfund

"I aften samles huguenotterne i Gothersgade", stod der at læse i den overskrift i Berlingske Aftenavis d.29.november 1968. Og underrubrikken lød: "Dansk Huguenot-Selskab søges stiftet".

Ja, man ikke alene "søgte" at stifte en forening for huguenotter, deres efterkommere og andre interesserede, man gjorde det faktisk - og det kan vi nu fejre - et kvart århundrede efter.

Initiativtager var præsten ved den fransk-reformerte menighed, Hugues de Cabrol, og man samledes da også i præsteboligen ved den reformerte kirke i Gothersgade.

Men selvom udgangspunktet var religiøst, blev det fra starten slået fast, at Det danske Huguenotsamdund, som navnet på den nye forening blev, har et kulturelt formaål (lovenes 3):" ... at bevare den åndelige arv, som er modtaget fra de landflygtige franske huguenotter, og at udvikle den menneskelige og kulturelle kontakt mellem de personer, der har fået denne arv." Videre hedder det:" Foreningens virksomhed består i studiet af den fransk - reformerte historie og udbredelse af kendskabet til den. Foreningen kan endvidere yde kulturel, evt. økonomisk støtte til den fransk-reformerte kirke i Danmark."

En fjerdedel af Danskerne?

Ved stiftelsen havde Det danske Huguenotsamfund en del presseomtale - omend ikke altid den gode. Man kom meget i mediernes søgelys i forbindelse med den første kasserers forsvinden. Han forsvandt til udlandet medførende visse pengesummer - bl.a. fra den nystiftede forening, men efter dette intermezzo har der været ro og fordragelighed både internt og udadtil.

Blandt de mange, der har været med til at trække læsset i det daglige arbejde gennem det første kvarte århundrede, bør nævnes to: igennem størstedelen af vort samfunds eksistens har vi som ankermænd haft førstebibliotekar, mag.art.André Nicolet, der var formand i en årrække op til 1989, og som kasserer og sekretær har mejeriingeniør Hans Aage Hermann fungeret lige ved samtlige 25 år - begge med enestående trofasthed og aldrig svækket loyalitet.

Formålsparagraffen har man søgt at leve op til ved en lang række møder med foredrag m.v. - ligesom man har stået for rejser og ekskursioner og tillige en meget anerkendt udstilling på Det kongelige Bibliotek, hvor ikke mindst André

Nicolets ekspertise satte sit præg på det smukke resultat.

I en artikel i Berlingske Tidende i forbindelse med stiftelsen af Det danske Huguenotsamfund skriver pastor de Cabrol bl.a.:" Et tusind franskmænd slog sig ned her. De betød en opblomstring for industri, handel og kunst, navnlig i København. De medbragte franskmændenes evner for god smag, ædelmodighed og snilde, som i dag indgår i den grundlæggende danske karakter...De franske emigranter havde ikke haft held til at medføre deres ejendele, men de ankom med hele deres viden og erfaringer fra Europas største kulturland.." Ifølge de Cabrol skulle der være omkr. 2048 tip–tip–huguenotoldeforældre, hvilket skulle svare til, at mindst en fjerdedel af Danmarks befolkning skulle have fransk blod i årene!! (– og der må man som foreningsleder sukke over, at det ikke afspejles i vort medlemstal – !).

Frafaldne

Kigger man på den lange liste over Det danske Huguenotsamfunds aktiviteter gennem årene, støder man på et utal af spændende emner, som har været behandlet. Adskillige medlemmer har fortalt om deres slægt, historikere har berettet om forholdene i Frankrig i de vanskelige år med forfølgelse, Bartholomæusnat, lettelser med Nantes–Ediktet og den frygtelige "Endlösung", som en Hitler så uhyggeligt tog ved lære af, men som dengang for mere end trehundrede år siden bevirkede, at så mange hundrede tusinder af franskmænd måtte redde sig ved at flygte til udlandet.

Vi har hørt om, hvorledes huguenotterne har gjort sig smukt gældende i en række af deres nye hjemlande – Svejts, Tyskland, Holland, England, Skotland, Irland, USA, Canada, Sydafrika osv. – ligesom vi har kunnet glæde os over beretninger om, hvorledes de har gjort sig gældende i det hjemlige på områder som kultur, erhversliv, videnskab, landbrug osv.

Listen er som sagt lang, og hertil kan vi føje, at vi har besøgt den reformerte afdeling af Assistens Kirkegård, og at vi flere gange har besøgt vore fæller i Fredericia på medlemsrejser, hvor mange af os jo føler, at "moderkirken" er. Og altid er et besøg værd.

Vi har hørt om arkitektur, musik, kunsthåndværk, slægtsforskning, litteratur, teologi, filosofi, film og meget mere. Også om parallele kolonier som Frederiksstad i Sydslesvig og om jøderne i Danmark, hvor der jo er mange fællestræk.

Vi har i Det danske Huguenotsamfund gennem vore første femogtyve år forsøgt at leve op til vor formålsparagraf. Og selvom huguenotblodet i tidens løb er blevet noget fortyndet, og selvom vi er mange, der må betegnes som "frafaldne" i forhold til den tro, som drev vore forfædre i landflygtighed, så er der alligevel al mulig grund til at ære og mindes den idealisme og den kompromisløshed, der bevirkede, at man uforfærdet tog kampen op mod en urimelig overmagt. I disse tider er det også nok værd at mindes, hvorledes vore

forfædre som indvandrere i deres nye fædreland formåede at gøre en indsats og dels påvirke og lade sig påvirke, så der opstod en frugtbar vekselvirkning mellem de fremmede og de hjemlige – til gavn for begge parter. Her kunne vor tid nok lære et og andet!

Resister !

Det er noget gribende ved, at folk af mange slags var forenet om dette ene at får lov til at tænke og tro på det, som de nu fandt rigtigt – og satte alt ind på at få lov til at gøre , som de nu syntes, at livet skulle leves.

Derfor satte de sig op mod den aldeles overvældende overmagt – bød staten og autoriteterne trods og levede helt og fuldt op til mottoet, der i al sin enkelthed lød: RESISTER !

Det berørte bl.a. en af vore fæller, vist ham, som i vor forening har kunnet samle størst publikum ved et medlemsarrangement – Dan Turell. Han og kulturminister Ole Vig Jensen betonede begge ved vor 20–års–reception – omend med forskelligt ordvalg og nok så forskellig stil – det værdigfulde ved den tilgang til det danske, som huguenotterne havde betydet. Deres idealisme, deres nøjsomhed og deres evne til at lære nyt her og til at lære danskerne nye dyrkningsmetoder, nye færdigheder og meget mere.

Det samme tema berørte vor Protektor, Prins Henrik, ved Det danske Huguenotsamfunds ti–års jubilæumsfest i Nationalmuseets Festsal. Her sagde han bl.a. – med et smil på læben – at "vi er jo mange franskmænd, som gennem tiderne – og af forskellige grunde – er kommet til Danmark og har fundet os godt til rette her !"

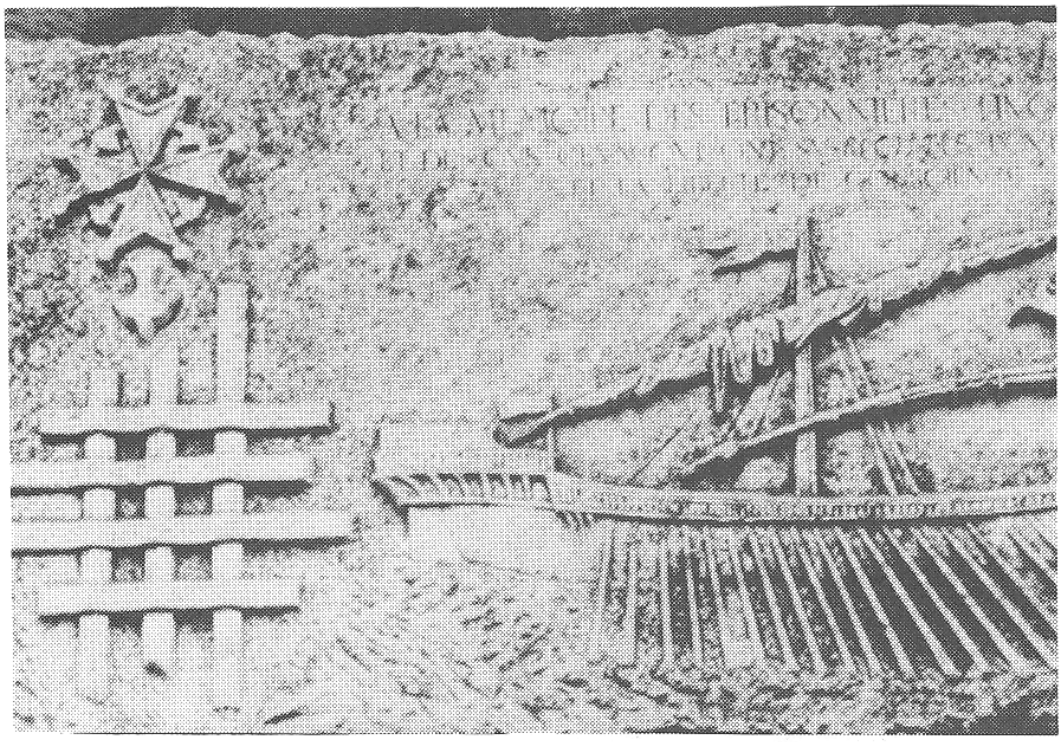

Monument for de huguenottiske martyrere i Aigues Mortes

ANDRÉ NICOLET

31.8.1909 - 23.10.1993

André Nicolet var på det nærmeste prædestineret til at blive formand for Det danske Huguenotsamfund. Han var søn af den svejtsisk fødte fransk-reformerte præst i København og en hollandsk moder, som var af huguenotæt. Det kan ej heller undre, at han blev fransk student og dansk magister i fransk, universitetslærer i fransk og førstebibliotekar ved Det kongelige Bibliotek med det romnanske som sit særlige område.

Men vi i Det danske Huguenotsamfund kender først og fremmest André Nicolet som den myndige forsamlingsleder siden stiftelsen for femogtyve år siden, og størstedelen af det kvarte århundrede, vor forening har eksisteret, som formand. Han gik af i 1989 i forbindelse med sin 80-årsdag og jeg kom til at efterfølge ham. Med hans afgang sluttede "l'ancien régime", men vi var glade for at kunne belønne hans store indsats for Huguenotsamfundet med et æresmedlemsskab - iøvrigt sammen med hans trofaste uvurderlige hustru, Kitty.

Vi havde glædet os til nok en gang at hylde André Nicolet ved Det danske Huguenotsamfunds forestående 25-års jubilæumsfest, men det blev ham ikke forundt. Hans minde vil imidlertid leve længe iblandt os.

Arne J.Hermann

Om Huguenotkorset

af André Nicolet

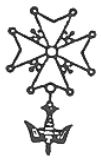

Huguenotkorset er fra 18.århundredes begyndelse et kendetegn for de franske reformerte og har bredt sig til andre lande, hvor der findes reformerte, som smykke i guld, sølv og andre metaller og materialer og som logo på bygninger, brevpapir, bøger o.l. Det bæres i kæde af kvinder, og går i arv inden for familien. Mænd bærer det på nål. I det 17.årh.brugte man som smykke symboler for Helligånden. Der fandtes en due med udbredte vinger, der flyver nedad (Jesu dåb), eller et dråbeformet smykke, der forklares som salvekrukken til salven ved kongernes salving eller som en flammetunge (Pinsemorgen) eller , noget senere og lokalt, som en tåre, der udtrykker huguenotternes lidelser.

Huguenotterne forkastede katolicismens anvendelse af det latinske kors som tegn og som materiel gengivelse, der sidestilles med helgenbilleder. Og korset var kun et instrument ved Kristus' henrettelse, men Kristus var opstanden og netop levende iblandt os.

Malteserkorset med sine fire lige lange arme var kendt fra malteserordenens hospitaler, der var talrige i Sydfrankrig. I guldsmedekunsten anvendtes det som smykke og Henri III. brugte det i 1573 som kors til sin ridderorden Saint Esprit (Helligåndsordenen), og Ludvig XIV. i 1693 til "Ludvig den Hellige–orden". Ca.1688 – kort efter Nantes–Ediktets ophævelse – fremstillede en guldsmed i Nîmes, de Maystre, et smykke der forbandt malteserkorset med et af helligåndssymbolerne, især duen, og det blev en stor succes. Hertil bidrog måske at opstanden mod forfølgelserne i Sydfrankrig medførte vækkelsesbevægelser med "inspirerede" prædikanter.

I mellemrummene mellem korsets arme anbragtes liljesymboler som tegn på huguenotternes loyalitet overfor kongen, hvilket måske var udtrykt gennem den omtalte salvekrukke.

I det 18.årh. berettes det at reformerte kvinder blev tvangsanbragt i klostre, hvor de skulle bede med det katolske kors på sig, og de blev først godtagne som genomvendte, når de kunne fremlægge en erklæring om at de havde solgt deres huguenotkors til en guldsmed.

Huguenottiske altergangstegn (mereaux)

Hvad betyder det at have rødder hos de reformerte i Fredericia?

af Paul Honoré

Det betyder en masse dejlige minder, en positiv holdning overfor det økumeniske samarbejde mellem de kristne kirker og et åbent syn for, at fremmede kan være loyale danskere og være med til at tilføre dansk kulturliv værdier.
Min far Hans Peter Honoré var søn af købmand Peter Honoré, der havde forretning på hjørnet af Jyllandsgade og Dronningensgade i Fredericia – lige overfor eksercerpladsen og kasernen. Min far blev ordentligvis døbt og konfirmeret i reformert kirke i Fredericia og fik, da han begyndte i reformert skole en dansk og en tysk ABC, fordi han jo skulle kunne forstå kirkesproget, der var tysk af den simple grund, at man på det tidspunkt fik sine præster fra Tyskland. De første 100 år efter indvandringen, 1720 til 1821, var kirkesproget fransk.
1922 prøvede gamle pastor Stæhelin at prædike på dansk. Det var godt ment, men det blev aldrig rigtig godt. Først da pastor Aillaud kom i 1938, fik man en tysk præst, der lærte dansk til fuldkommenhed, og i hans tid har alt i den reformerte kirke i Fredericia foregået på dansk. Pastor Aillaud var en fremragende prædikant, og mange lutheranere kom og lyttede til ham. De reformerte præster kan noget, vi lutherske ikke er gode til. De kan prædike over det Gamle Testamente. Og det er jo fint, når det Gamle Testamente er første del af vor bibel. Rent historisk har det vist sig, at hver gang man har villet kappe forbindelsen til det Gamle Testamente, er det gået galt med insporingen til livet med det Nye Testamente. Det sidste klare eksempel er "Deutsche Christen"–bevægelsen i Nazityskland.
Hvordan gik det til, at min far blev lutheraner?
Jo, ude i byen lærte han KUFM at kende, og KFUM–sekretæren tilhørte en klasse for sig. Han var slangemenneske. Han kunne ligge og vippe på maven på sin divan med fødderne bøjet frem foran ansigtet, så der kunne ligge en bog på dem. Fænomenalt! Det måtte betage en stor knægt, og det kom senere hen til at narre Mozart–Lindberg, der hele sit liv kæmpede for at begå den fuldendte forbrydelse. Sekretær Philipsen var blevet sognepræst i Gram og velhavende gift, og nu tænkte Mozart–Lindberg, at der måtte være løsepenge at hente i præstegården, hvis han kidnappede pastoren. Besked op til Philipsen om, at han skulle komme ud og hjemmedøbe et sygt barn. På vej gennem en lille plantage overfald. Philipsen ned i en trækasse, og så kørte man dagen rundt med den forsvarligt bundne præst bag på ladet af en lastbil, samtidig med at præstekonen bearbejdedes for at rykke ud med løsesummen.

Det, Mozart–Lindberg ikke vidste, var, at han havde kidnappet Danmarks eneste slangemenneske blandt præster. Pastor Philipsen var i stand til i løbet af dagen at vride sig ud af sine bånd, og da han ved aftenringningstide genkendte sin

kirkes klokke, brød han ud af kassen, sprang af vognen og gik hjem til sin præstegård og meldte Mozart-Lindeberg til politiet.
Fascinationen af pastor Philipsen og mødet med KFUM gjorde, at far kom i bevægelse fra den reformerte kirke over mod den lutherske folkekirke. Og da han som elev i post- og telegrafvæsenet blev stationeret i Hobro, hvor han mødte min mor, hvis hjem havde et stærkt kirkeligt og kristeligt præg, var det naturligt, når tankerne rettede sig mod fremtiden, at man tænkte på et teologisk studium.
Med en uhyre arbejdsindsats nåede min far målet at blive cand.theol.og præst, efter at han og mor havde sørget for to mindre børn i min mors hjem efter mormors død af kræft.
Bedstefar var opdraget som landmand på en af avlsbrugergårdene indenfor Fredericias volde, men fordi han giftede sig med den pige, han ville, nemlig Marie Devantier, blev han gjort arveløs. Ægteskab var ikke blot en affære mellem et par unge mennesker, men et slægtsanliggende, og der skulle helst være økonomisk fordel ved giftermålet. Bedstemors far var for at sige det mildt ikke velhavende, så familien var imod forbindelsen. Men bedstefar trumfede sit igennem og blev købmand. Han var det så effektivt, suppleret med lidt hestehandel, som han aldrig fortalte bedstemor noget om, at han ca.55 år gammel kunne afhænde forretningen, købe en ejendom Prinsensgade 67 med tre lejligheder og en gård til sin datter, der havde forlovet sig med en ung landmand ude fra Fredericia mark, Carl Hansen. Gården hed "Kragholm" og lå ca. 12 km fra Fredericia i Gårslev. Da bedstefar havde lagt op, levede han det meste af sit liv ude på gården og gjorde sig nyttig med alt forfaldende. Lidt synd for bestemor, der fik mange alenetimer i Prinsensgade, men hvad kunne det nytte, når landlivet var bedstefars egentlige liv, og han havde trællet for at nå frem til det.
Bedstefar kunne lægge et kornlæs som ingen andre. Sidernes kanter stod lige og skarpe. Færdigheden stammede fra den tid, hvor han i sit hjem skulle lægge læs, der fra markerne udenfor voldene skulle køre hjem gennem bygaderne. Der skulle ikke være noget, der var skævt eller skred ud, så byboerne fik noget at grine af.
Bedstefar havde problemer med sit giftermål, men far også med sit. Det varede længe, inden bedstemor accepterede min mor. I lange tider var det sådan, at når vi kom på ferie, stod bedstemor på trappen og slog hænderne sammen, når hun så far:" Jamen, Hans Peter, hvor har du dog skæmmet dig!" Og så græd mor som pisket. Hun var ikke god nok til den storartede søn. Det holdt op efterhånden, og vi børn skal være taknemmelige for, at far ikke giftede sig med lærer Honoré's Agnethe, som bedstemor ville. At far giftede sig ud var godt. Indavlen i Fredericiakolonien var så stærk, at det mange steder var til at mærke, at familien havde nerveproblemer. Friskt blod behøvedes.
De reformerte var flittige. I en lang årrække åbnede bedstefar sin forretning kl.6 om morgenen og lukkede først ved 9 eller halvtitiden om aftenen. Den lange

åbningstid gjorde, at soldaterne kunne få handlet deres fornødenheder, inden de skulle stille. Dengang brændevin blev solgt i løs vægt fra tønde, lod mange soldater en slat gå ned i støvlerne om morgenen. Det bekæmpede dårligdom i fødderne. Trods den sene lukketid for forretningen, kunne det godt ske, at bedstefar om aftenen tog et par timer ude i kolonihaven, der lå udenfor Fredericias volde – ud mod Hybylund. I det daglige levede man solidt, men nøjsomt, men man var på ingen måde hverken asketer eller pietister. Når der skulle være fest skulle der være fest.

Den årlige skovtur til Hannerup gjorde mægtigt indtryk på mig. Sammen med de andre vandrede jeg af sted med mit lille dannebrogsflag med en blomsterbuket øverst oppe. Da vi nåede frem, fik man lov til at være med til at skyde til måls efter en lerdue. Reformert sangkor sang, præsten holdt tale, og efter aftensmaden var der en svingom. Og så gik det hjemad i flyvende fart. Mandfolkene skulle vise, hvem der havde de bedste heste. Og koner og piger sad bag i vognen og hylede af frygt og fryd,

6.juli–fejringen til minde om general Bülows udfald, der 1849 sprængte Slesvig–Holstenernes belejring af byen, deltog de reformerte i af hjertet. 5.juli om aftenen gik vi rundt til alle mindesmærkerne og krigergravene med blomster, og næste dag var der militærparaderne og talerne.

I årene omkring 1800, hvor alt fransk stod højt i Danmark, dannede den højt begavede, men stride Fredericiapræst, Jean Marc Dalgas (1782–1811) et frikorps med 80 karle, som han trænede med eksercits efter gudstjenesterne. Dalgas var meget stolt af dette korps, der skulle forene dansk uforsagthed med fransk tapperhed. En anonym borger skænkede korpset uniformer. Grøn kjole, hvide benklæder og hanefjer i chakoten. Dalgas faldt aldrig til i Danmark. Han var i strid både med departementet og med sit forstanderskab. Men hans børn kom til at spille en stor rolle for dansk kulturliv. Den ældste søn Charles Frederic Isaak drev proprietærgården Margrethelund ved Vejle som mønsterlandbrug. Datteren Susette Marie blev gift med professor Joachim Schou. En af deres døtre ægtede P.C.Skovgård og blev mor til kunstnerbrødrene Niels og Joachim Skovgård. En anden datter blev gift med lensbaron Henrik Stampe til Nysø i Sydsjælland. Hos hende kom både i København og på Nysø Grundtvig, Oehlenschläger, Ingemann, H.C.Andersen, H.C.Ørsted, Marstrand og fremfor alt fra 1838 Thorvaldsen. To sønner af Jean Antoine, der var købmand og konsul i Neapel, Venezia og Livorno, faldt i krigen 1848–50. Den tredje søn af Fredericiapræsten, Enrico Mylius Dalgas, blev Hedeselskabets stifter og leder.

Jeg er overbevist om, at når de reformerte i Fredericia altid har været loyale danskere, har det været, fordi man gav dem frihed til at være sig selv.

Har jeg mærket noget til Calvin hos mine bedsteforældre? Jo, lidt. Bedstemor syntes, det var letfærdigt, når vi i vor lutherske kirke holdt altergang hver søndag og gik så neget til alters. Hun gik sine fire gange om året og forberedte sig med stor alvor og bodfærdighed. Altergangen var ikke for hende en glædes–fest.

Jeg tror, men er ikke sikker på det, om Calvins tanker om den dobbelte

forudbestemmelse, evt. gengivet i en mindre heldig form, kan have påvirket hende. Bedstemor havde det i hvert fald sådan, at hun ligesom aldrig var helt tryg på Gud – der var ingen barnlig tillid til Guds kærlighed hos hende. Gik det f.ex. far eller i det hele taget nogle af hendes godt, måtte man ikke tale for højt om det. Det kunne være, at han deroppe syntes, vi hovmodede os, og at han så pludselig ville slå hele spillet over ende. Der var et ømt punkt dér, for ellers kunne bedstemor være et menneske af stor munterhed, og hun var en glimrende fortæller.
Vi gik trofast i kirke sammen, og det var en fryd at gå aftentur sammen med hende i Fredericias gader og høre hende fortælle løst og fast om de forskellige ejendomme og deres beboere. Først efter at jeg var blevet theologisk candidat og soldat, blev det slut me de dejlige ferieture til Fredericia og Gårslev.
Jeg ved, hvorfor je er lutheraner, men familieskabet med de reformerte står fast.

Reformert Kirke i Fredericia

Huguenotskæbner

– En families vej fra Dauphiné til Fredericia –

af Arne Jacques Hermann

I en lille by i det sydøstlige Frankrig, La Motte Chalencon i Dauphiné, boede i slutningen af 1600–tallet min tip–tip–tip–tip–tip–oldefar, Jean Armand, der – som det var almindeligt – både var håndværker (kobbersmed) og landbruger. Der har næppe været noget usædvanligt ved ham, men han var af den reformerte tro, og det var jo i hine tiders Frankrig noget af en dødssynd at tro mere på Calvins udlægning af kristendommen end på Pavens – og dermed Kongens – ord.

Og denne tro var årsagen til, at Jean Armands søn, der også hed Jean Armand – eller i germaniseret udgave: Johan Hermann – endte sine dage i Fredericia og hans efterkommere blev gode danskere gennem kommende generationer. Ellers sad jeg ikke her og skrev det nydeligste dansk!

Alle har hørt om Bartholomæusnattens rædsler med myrderier i vanvittigt omfang i 1572, men i de næste hundrede år oplevede det reformerte mindretal en vis sikkerhed gennem Nantes–Ediktet fra 1598. – I 1685 var det imidlertid slut med tolerancen, og forfølgelsen af de reformerte – eller huguenotterne – satte ind med fuld styrke, så mulighederne var begrænsede: enten gik man over til den katolske tro, eller også ventede der ikke meget andet end døden eller en fremtid som galejslave.

Mange i yderdistrikterne så dog en mulighed i flugten. Over havet til England, Skotland, Irland, Sydafrika eller Amerika eller over land til Nederlandene, Tyskland eller Svejts.

Men let var det ikke, hverken at overleve eller at slippe ud. Man har da også konstateret, at min fem–tip oldefar i november 1685 – kort efter ophævelsen af Nantes–Ediktet – er registreret som frafalden:" Jean Armand og hans kone har afsvoret Calvins kætteri og antaget den katolske tro."

Dette er utvivlsomt sket under de bestøvlede missionærers, kongens brutale dragoners, hårdhændede medvirken – og med et skævt smil på læben af hr. og fru Armand, som har givet indrømmelsen til magtens repræsentanter for at vinde tid.

For tolv år efter kan vi spore dem i Genève, hvor de er registretet som "Jean Armand fra La Motte Chalencon med hustru og tre børn". Hvordan flugten i 1697 er foregået, melder historien ikke noget om. Men alt tyder på, at det er sket grundigt forberedt og i dølgsmål ad skjulte stier gennem øde bjergegne – for straffen var døden for mænds vedkommende, for kvinder fængsel på livstid og for børn børnefængsel til opdragelse i den katolske tro.

De har måttet efterlade alt – gård, besætning, redskaber, husgeråd osv.– for enhver form for forberedelse af flugten har været umulig. Men flugten lykkedes

altså, og trosfællerne i Svejts har været enestående til at tage sig af de mange flygtninge. I en halv snes år var op mod en fjerdedel af Genèves indbyggere reformerte flygtninge fra Frankrig.

Men mens Frankrig begik en enestående dumhed ved at forfølge de overalt anerkendte medborgere, som huguenotterne var –flittige og dygtige berømmes de altid for at være –, stod andre protestantiske regenter nærmest i kø for at tage imod dem.

I 1699 møder vi den lille familie i en lille by ved navn Neuhaldensleben i Brandenburg, vest for Berlin, hvor far, mor og de tre børn var med i en nyoprettet fransk koloni. Her slutter også den ældste søn, min fire–tip oldefar sig til, for han var tilsyneladende flygtet på egen hånd i første omgang. Denne Jean Armand – eller Johan Hermann – er interessant, fordi det var ham, der første gang satte foden på dansk jord, det var efter godt en snes års vandringer i Europa – i 1722.

Den store Kurfyrste, Frederik Wilhelm, var hurtig i vendingen, for allerede en uge efter, at Ludvig d.14. havde tilbagekaldt Nantes–Ediktet, udstedte han et "Potsdam–Edikt", som næsten ord til andet tilbød de franske flygtninge de samme rettigheder, som var blevet frataget dem i hjemlandet – ret til skole, retsvæsen, religionsudøvelse, skatte– og afgiftsfritagelser, ret til ejendomsbesiddelse, erhverv, embeder og hjælp til at etablere sig med boliger, jorddyrkning, fabriks – og håndværksvirksomheder.

Det var naturligvis ikke lutter godgørenhed og ædelmodighed, som Kurfyrsten af Brandenburg–Preussen – i lighed med andre europæiske regenter – her udviste. Det var også øde egne i et land præget af 30–årskrigens hærgen, man ønskede bragt på fode. Og her var de nøjsomme og flittige huguenotter lige, hvad man drømte om som nye borgere. Tilmed var de kendte for at have mange talenter og kendskab til rationelle arbejdsmetoder og nye vækster – f.eks. tobaksavl, vævning og dyrkning af køkkenurter som blomkål, artiskok, asparges, bønner, salater, grønærter osv. for slet ikke at tale om noget i dag så banalt som kartofler. Deres livsstil var fra hjemstavnen præget af en blanding af by– og landerhverv, såkaldte "bourgeois cultivateurs", på tysk "Ackerbürger" eller som det kom til at passe i fæstningsbyen Fredericia med marker uden for voldene: "avlsbruger".

For nogle år siden besøgte jeg den store huguenotkirke i Østberlin, der nu står smukt genopbygget. Her faldt jeg tilfældigt over et lille hæfte fra 1939 med en udførlig skildring af den franske koloni i Neuhaldensleben, hvor vor lille Armand–familie står opført mellem de 32 franske familier. Byens råd havde ansøgt om at få 50 huguenotfamilier, men fik på grund af den store efterspørgsel "kun" tildelt 32.

Den lille – skulle man synes harmløse – bog fik jeg kun lov at tage med gennem "Checkpoint Charlie" ind i Vestberlin efter megen tøven.Den samvittighedsfulde DDR–grænsevagt måtte ind til majoren for at få tilladelse til at lade den passere – og det på trods af, at kirkens præst havde givet mig et

ledsagebrev med.

Men de landflygtige fra Frankrig blev modtaget med åbne arme i den lille by, hvor krig og pest havde mere end halveret indbyggertallet.

I listen over de 32 kolonister begynder man standsmæssig med de tre prominenteste – præsten, dommeren og læreren – , hvorefter de øvrige, jævnere folk kommer, vor Jean Armand som Nr.22, opført som "Quincailler" (isenkræmmer eller kobbersmed) a.d.Dauphiné, Frau u. drei Kinder" på en charmerende blanding af tysk og fransk.

I den nye hjemstavn opstod der naturligvis problemer i forhold til de hjemmehørende, men kurfyrsten var først og fremmest interesseret i de nye medborgere som nyttige borgere, der kunne gøre en indsats inden for landbrug og håndværk. Men også kulturelt kom de til at sætte deres præg på den nye hjemstavn med skoler, videnskabsmænd, klædedragt, bagværk (franskbrød!) og vel først og fremmest gennem blandingsægteskaber, der allerede først i 1700–tallet kom til at præge billedet.

Det var et smukt eksempel på tolerance og humanisme, at man gav plads for så mange "fremmedarbejdere", men også et eksempel på, at uegennytte kan kombineres med egennytte, for mange iagttagere mener, at de nytilkomne i de forskellige lande, der modtog dem med åbne arme, gav et væsentligt bidrag til en gunstig udvikling.

Men ligesom indvandrerne kom til at elske den fyrste, der havde indbudt og forsvaret dem, så græmmedes de ved en af efterfølgerne, "Soldaterkongen", Frederik Wilhelm 1. (1713–40), som ikke havde meget andet end militær i hovedet, og følgelig ikke interesserede sig udpræget for de humanistiske og rationalistiske motiver, der lå bag modtagelsen af de mange huguenotter. Og netop Soldaterkongens huseren var årsag til, at vi i lille Danmark også fik en – omend nok så beskeden – koloni af huguenotter – i Fredericia. Preusserkongen ville pålægge huguenotterne byrder som hoveri og militærtjeneste helt i modstrid med Potsdam–Ediktet, og det kan ikke undre, at naboregenter som Zaren af Rusland og Kongen af Danmark stod på spring for at kapre de forurettede!

Familien Armand blev således overtalt, mens de boede i Mecklenburg til – sammen med en snes andre familier – at komme til Fredericia – med en række privilegier fra den danske konge – helt i stil med, hvad kurfyrsten havde gjort et par årtier før.

Den ældre Jean Armand blev i Tyskland og døde i Berlin i 1731, mens den yngre Jean Armand (Johan Hermann) kom til Fredericia i 1722 og døde her i sin nye, blivende hjemstavn i 1747. Det var således min fire–tip oldefar, der indledte slægtens danske kapitel for godt 270 år siden.

Vi har forskellige dokumenter fra 1720erne om hans færden – på fransk, tysk og dansk.

Nybyggerne i fæstningsbyen Fredericia, der henlå i ruiner efter svenskekrigene, fik fri transport og en række privilegier, som de stod hårdt på

– egen præst, skolelærer og dommer lønnet af staten, byggegrunde og – materialer i byen og havepladser udenfor voldene (Danmarks første kolonihaver!) fritagelse for told, afgifter og militærtjeneste m.v.

Privilegierne blev givet til familierne som sådanne, hvilket bidrog til det sammenhold, der kom til at præge kolonien langt op i tiden, men i år 1800 blev de blandede ægteskaber stillet lige med de rent reformerte, og lidt efter lidt assimileredes huguenotterne også i Danmark. Længst holdt man ud i kirken, hvor det franske sprog i 1821 afløstes af tysk, som så sent som i 1918 atter afløstes af det nye modersmål: dansk.

Det var flittige og nøjsomme folk, der hurtigt blev nyttige borgere i den smeltedigel, som Fredericia var. Her nød mindretal asylret – jøder, katolikker og huguenotter – sammen med retsløse og fallenter! Det var en broget skare, som viser noget om den fredelige samekstens' muligheder, når man holder sig til borgerdydens lige vej.

Min oldemoder (1807–95), der hverken kunne skrive eller læse skrift, var til gengæld den eneste i den reformerte menighed, der kunne sy en skjorte på én dag – og det i hånden!

Endnu i min farfaders barndom (han var født 1853) havde man præg i dagligdagen fra den fjerne hjemstavn – bl.a. en lårtyk pølse "andudel", stærkt krydret og lavet af hakket flæskesvær m.m., som skulle stamme fra den franske "andouille"= kødpølse.

Og endnu i slutningen af forrige århundrede dyrkede alvsbrugerne både et håndværk og jorden – især tobakken.

Langsomt er kolonien blevet integreret, således som det uvægerligt vil ske med alle tilflyttere. Min farfader, der var femte generation i Fredericia, giftede sig ud af menigheden i 1884, men af hans otte søskende blev de seks i fødebyen, én giftede sig med en med–huguenot og én blev medlem af forstanderskabet i fædrenes kirke.

Som Voltaire sagde om den ca. halve million huguenotters flugt:" En af Frankrigs største ulykker", mens den tyske forfatter – af huguenotæt – Theodor Fontane – karakteriserede huguenotternes betydning for deres nye fædreland:"En velsignelse for by og land." Et godt eksempel på, hvad flygtninge kan udvirke sig til: selv opnå nyt borgerskab i fred og tolerance – samt være til gavn for værtslandet.

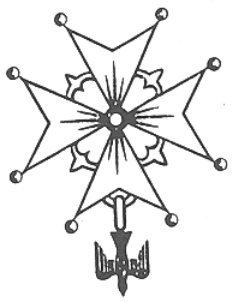

En Huguenotpræsts erindringer

af Heinrich August Aillaud

Det var sandelig en stor forandring i en 10 årig folkeskoleelevs liv at komme fra skolen i Grebenstein til progymnasiet i Hofgeismar (begge er småbyer i Hessen) og ikke at se andet end fremmede ansigter omkring sig. Der var meget nyt at vænne sig til, og man blev ikke just taget på med fløjlshandsker. Der var f.eks. hans vanskelige navn Aillaud, som fik klassekammeraterne til at danse omkring ham i frikvarteret, mens de sang:"Huguenotter, hottentotter!" Da spurgte han grædende sin far, om de ikke kunne få et tysk navn. Den dag i dag husker jeg min fars tilintetgørende blik og hans svar:" Du burde være stolt af at videreføre et navn, hvis bærere efterlod jordisk gods, venner, familie og fædreland og bosatte sig i det fremmede for deres overbevisnings og tros skyld – det er ingen af dine skolekammerater, der har!"
For mig var det en selvfølge at opfylde min fars ønske om at blive præst – helst ville jeg være præst for en huguenotmenighed (som f.eks. min tipoldefar, der havde været den sidste præst, der havde prædiket på fransk for Waldesermenigheden i Walldorf ved Frankfurt). Desværre havde den tyske inflation tilintetgjort min fars formue, og jeg var under mit studium henvist til at arbejde og til legater. Da legaterne var lettere at få i Thüringen end i Hessen, aflagde jeg min første teologiske eksamen i Jena og blev efter et år på pastoralseminariet i Eisenach ansat som hjælpepræst i landsbyen Frauensee. Der blev jeg i 1932 ordineret som præst, og der oplevede jeg hele den urolige tid efter Hitlers magtovertagelse.
Frauensees indbyggere var småbønder, og mændene arbejdede i kali–minerne for at tjene penge, mens kvinderne tog sig af landbruget. De fleste af dem var kommunister, og gik derfor ikke i kirke, – på trods af mine mange hjemmebesøg. De var høflige og venlige, – men i kirken kom der kun fem, seks, syv gamle bedstemødre.
I Weimarrepublikkens sidste år var der jo valg næsten hvert halve år, og jeg besluttede derfor at deltage lidt mere i det "selskabelige" liv og besøge et valgmøde. Som sagt, så gjort. Det første, det bedste møde var kommunistisk – fuldt hus – og alle vendte hovederne efter den unge præst. Taleren, en minearbejder fra Ruhr–distriktet, gav alle de andre partier tørt på, og tilsidst blev det også kirkens tur. Alle dens synder blev remset op: Den havde forrådt arbejderne, var kapitalismens tjener, osv. og han sluttede med at sige:" Hvorfor skal jeg dog spilde mere tid på denne forældede institution, som jo alligevel synger på sidste vers!" (Han brugte her en ganmmel tysk talemåde, nemlig "på Matthæi sidste vers".) Bagefter var ordet frit for enhver. Igen skelede alle til præsten. Hvordan ville han reagere?
Jeg fortrød, at jeg var gået derhen, men jeg var klar over, at nu måtte jeg svare, ellers kunne jeg pakke sammen.

Jeg startede med at give taleren ret i mange ting, bl.a. i at kirken ikke nok havde stået på arbejdernes sid€.Men hvem var egentlig kirken? Hos os protestanter var det hverken hierarkiet eller præsteskabet, men det var os selv, allesammen. Og sammen ville vi gøre forholdet mellem kirken og arbejderne bedre. Og hvad angik Matthæi sidste vers, ville jeg dog gerne høre, om han vidste, hvad der stod skrevet der? På hans benægtende svar fortalte jeg ham, at det va Jesu sidste ord til apostlene – og dermed til sin menighed på jorden: "Og se, jeg er med jer alle dage indtil verdens ende." "Og hvis det er sandt, – og det er sandt! – så har alle de, der er imod kirken, tabt deres sag," sluttede jeg.
Næste søndag var der ca. 150 mennesker i kirken, – , man ville høre, hvordan præsten talte, når han stod på prædikestolen. Helt så mange så jeg nu ikke de følgende søndage, man da jeg flyttede derfra fire år senere for at overtage et præsteembede i Bad Salzungen, kom der dog hver søndag 60–80 mennesker til gudstjeneste.
I mellemtiden havde nationalsocialisterne taget magten. I Frauensee var mit forhold til partiet blevet mere og mere køligt, men i Bad Salzungen kom det til det ene sammenstød efter et andet.
Må jeg nævne et typisk eksempel? En flyverunderofficer var styrtet ned med sit fly. Faderen, som også havde mistet både sin første og sin anden kone og en datter, var troende kristen og ønskede som begravelsessalme "Jerusalem, du hochgebaute Stadt". Jeg gjorde ham opmærksom på, at alle partiets afdelinger sikkert vil møde til bisættelsen på grund af sønnens stilling. De ville kunne misforstå teksten og istedet for det himmelske kun tænke på det jordiske Jerusalem og opfatte dette som provokation fra kirkens side. Men faderen insisterede.
Kirkegården lå udenfor byen, og den havde et begravelseskapel, som før 30–års–krigen havde været kirke for landsbyen Möhra, hvor bl.a. Martin Luthers forældre var blevet viet. Da jeg vidste, at kapellet ville være alt for lille ved denne lejlighed, lod jeg kisten anbringe på trappen udenfor.
Og så kom de marcherende i deres brune og sorte uniformer, med distrikslederen fra Meiningen i spidsen. Dertil en militær afdeling ført af en oberstløjtnant. Desuden selvfølgelig mange borgere, – der var vel en 3000 mennesker. Og rigtigt, da den første salme "Jerusalem..." skulle synges, sendte alle dem, der stod på rad og række, mig hvasse blikke. Som tekst havde jeg valgt en af Davids salmer og sagde bl.a., at der fandtes situationer i et menneskes liv, hvor det på trods af nok så mange velmente ord var godt at kunne ty til Bibelen, hvor vi i salmernes bog kunne hører menneskets hjerteslag i glæde og i sorg, og her kunne vi finde den trøst, som verden ikke er i stand til at give. Dog ville den, der ikke levede i troen, stirre fortvivlet ned i graven og mene, at hermed var det hele forbi.
Bagefter sænkede vi kisten ned i graven og efter jordpåkastelsen trådte distriktslederen frem for at tale:" Nu har vi lige hørt af kirkens mand, at vi nationalsocialister stirrer fortvivlet ned i graven, men nej, der tager De fejl, hr.

pastor. Vi nationalsocialister følger trofast vor fører, og hvis en af os falder, tager den næste hans plads, griber fanen og marcherer videre med rolige, faste skridt." Oberstløjtnanten holdt også en kort afskedstale og trykkede derefter demonstrativt "kirkens mand" i hånden, mens han højt takkede for trøsten i Guds ord. At jeg siden havde Gestapo i kirken hver søndag, behøver jeg næppe at sige. Midt i disse tunge år – i 1938 – skete miraklet. Min ønskedrøm blev opfyldt, – huguenotmenigheden i Fredericia i Danmark valgte mig til sin præst – blandt flere end 60 ansøgere. Foruden den reformerte menighed i Fredericia findes der to menigheder i København, den franske og den tyske reformerte menighed.
Disse reformerte – de tyske såvel som de fransk–reformerte, huguenotterne – var ved dronning Charlotte Amalies (fhv. prinsesse af Hessel–Kassel) mellemkomst kommet til Danmark i 1685. Det var også hende, der lod den Reformerte Kirke i Gothersgade opføre.
En anden hessisk prinsesse, som blev dansk dronning, var kong Christian den Tiendes bedstemor, dronning Louise. Han fortalte mig engang, hvordan han som lille dreng sammen med hende var gået gennem Rosenborg have. Da de var kommet til gitterporten ved Gothersgade, havde hun sagt til ham:" Se, Christian, den kirke derhenne, det er min kirke."
De første år imellem et fremmed folk var ikke let. Jeg mødte en helt anden mentalitet og andre sæder og skikke. – Dertil kom i 1940 den tyske besættelse – på trods af den højtidelige ikke–angrebspagt! Min menighed støttede mig dog trofast, selv om den tænkte dansk og følte dansk.
Ved krigens slutning fandtes der i og omkring Fredericia ca. 15000 sårede tyskere og desuden interneringslejre med østpreussiske og pommerkse flygtninge. Jeg holdt gudstjenester for dem, begravede deres døde, døbte deres børn og prøvede at tage mig af dem, så godt jeg kunne. De internerede måtte f.eks. ikke forlade lejren, medmindre de havde behov for sjælesorg – så fik de lov til at opsøge mig i præstegården.
Må jeg slutte med en beretning om en af de dejligste oplevelser fra min danske præstetid?
Som allerede nævnt var danskerne ikke til at kende efter Tysklands kapitulation. Den 5. maj 1945 eksploderede det indstængte raseri over Gestapos terrorregime og resulterede i dødsdomme og fængselsstraffe for alle kollaboratører. Alle tyskere blev underkastet mere eller mindre strenge forhør (også jeg), og en bølge af had gik gennem folket. En dag mødte så Michaeliskirkens sognepræst, Erik Christensen, op hos mig. Han var allerede en ældre mand, som under første verdenskrig for KFUM havde været sjælesørger for tyske krigsfanger i Sibirien og under anden verdenskrig for de allierede krigsfanger i Tyskland, indtil han af Hitler var blevet udvist af landet.
Han sagde til mig, at vi som kristne ikke stiltiende måtte acceptere dette had, og han udkastede sin plan for mig:" Vi inviterer til møde i missionshusets store sal og tilkendegiver tydeligt vor mening og kristne standpunkt. Det er Dem, der skal være taler!" Jeg indvendte, at jeg som tysker var nødt til at tie stille, men han

insisterede, og jeg gav efter. Fremmødet overgik alle vore forventninger. Ikke alene den store sal, men også de tilstødende mindre rum var overfyldte.
Så begyndte jeg at tale om Guds børn og deres veje, begyndende med Daniel i løvekulen og op til vor tid, og prøvede på at vise for alle, at "herremennesket", som var så afskyet i tyskerne, boede i os allesammen, helt ned til den mindste familiefar. Jeg talte om magtens forbandelse. Da jeg efter afslutningen efter pastor Christensens råd havde stillet mig ved døren for at trykke de op mod tusinde mennesker i hånden, kom der en mand, som holdt hænderne op for sit ansigt og sagde:" Se, hr. pastor, mine fingernegle har Gestapo revet ud under et torturforhør. Dengang svor jeg, at jeg ville hade tyskerne til sidste åndedrag! Men det kan jeg ikke mere nu!" Tårerne randt ned ad hans kinder.
Dette er lyspunkter i en sjælesørgers vanskelige og ofte frugtesløse arbejde. Det har været mig forundt med taknemmelighed at opleve mange af disse lyspunkter, ikke kun i min menigheds tjeneste, men overalt i hele landet, ved foredrag for kirkelige og ikke-kirkelige foreninger. Ja, Herrens nåde var med mig på min rejse.

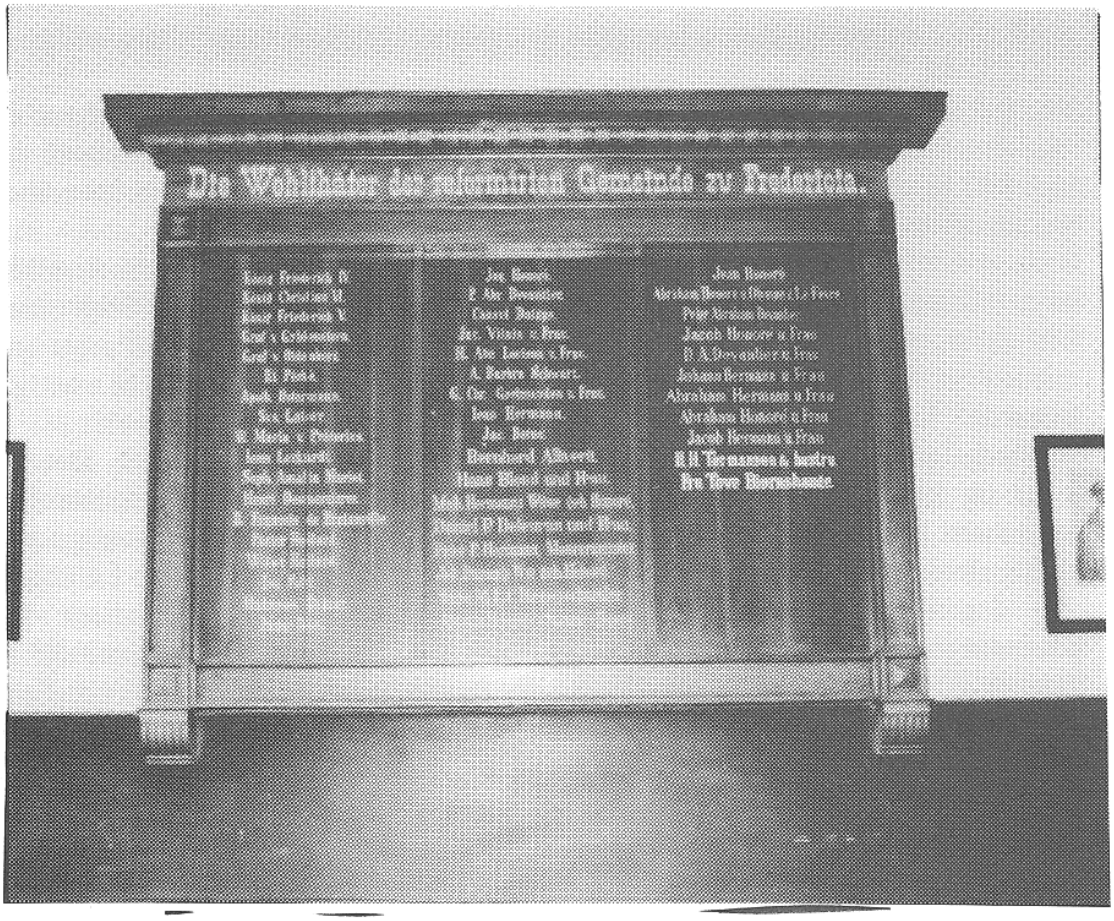

Mindetavle i Fredericias gamle reformerte skole

Den reformerte koloni i Fredericia (1719 - 1993)

af Kamma Varming

Fredericia er vel den eneste danske købstad, der kan sætte et årstal for sin grundlæggelse – så at sige på bar mark.

Den 15.december 1650 gav kong Frederik den 3. en række privilegier til den fæstning , som så småt var påbegyndt i årene forud. Planerne for en fæstningsby ved Lillebælt var egentlig Christian den 4.s, men det blev sønnen, der kom til at føre dem ud i livet.

Allerede i efteråret 1657 blev den nye fæstning, Frederiksodde, belejret og erobret af svenskerne. Derved blev byens indbyggere hårdt ramt og næsten alle deres gårde og huse blev nedbrændt.

Langsomt vendte de flygtede tilbage efter krigen og begyndte genopbygningen af den by, som folkeviddet nu kaldte "Frederiksøde". Derfor navneskiftet til Fredericia.

I den kæmpestore fæstning skulle der også i fredstid være en garnison på omkring 1500 mand. Alle disse skulle indkvarteres privat, og der skulle være en civilbefolkning, som kunne brødføde soldaterne og holde materiellet vedlige.

De første beboere stammede fra de tvangsindflyttede landsbyer fra omegnen. Bønderne herfra skulle have deres gårde og avlsbrug inde i fæstningen og markerne udenfor. Planerne var så stort tænkt, at der i en halvkreds om byen var lagt 440 havepladser, så hvert hus og hver gård i byen kunne få en have med lysthus til dyrkning af havesager. Danmarks første kolonihaver!

Selvom byen ved grundlæggelsen havde fået en række privilegier, fik den ikke nogen tilstrømning af indbyggere. Derfor blev privilegierne i 1682 udvidet med fristadsrettigheder, dvs.fri religionsudøvelse, med asylret for fallenter og misdædere fra ind– og udland og med stabelrettigheder, der svarer til vor tids frihavne.

Mange grupper af folk fra ind– og udland kom til at fylde op i byen. Det var jøder og katolikker og en række mere eller mindre tvivlsomme eksistenser. Allerstørst betydning fik det for Fredericias videre udvikling, da en stor gruppe af fransk–reformerte (huguenotter) ankom som "Kongens kolonister" i 1720.

I dagene omkring Mikkelsdag, d.29.september 1719, forhandlede tre udsendinge fra Brandenburg med kong Frederik den 4. om betingelserne for at danne en tobaksavlerkoloni i Fredericia. De havde i tiden forud fået forevist flere steder i Danmark, hvor de kunne få ophold, men de valgte Østjyllands fede lerjord og livet i fæstningen. Mikkelsdag har siden da været menighedens årlige minde– og festdag.

De tre udsendinge kunne rejse hjem efter at have fået næsten alle ønsker

opfyldt. De fik egen præst og skole – men ikke egen dommer, som det eneste uopfyldte krav. De fik præstelønnen betalt af kongen i ti år og et hus til gudstjeneste, indtil en kirke kunne bygges. De fik grunde inde i byen og løfte om billigt tømmer. Og vigtigst: kolonien fik de 220 af havepladserne til ejendom og dertil lejede markstykker inde i byen. Endelig blev de fri for alle slags told– og tobaksafgifter foreløbig for tyve år.

I tiden mellem april 1720 og februar 1721 ankom 61 familier, ialt 224 personer, og flere var på vej, men en del rejste dog bort igen.

Kolonien fandt sin plads i den østlige side af fæstningen, hvor der lå en del marker. Lige inden for Kongens port "Les Champs" – eller Kamperne og sydligere Reformert mark og eng. Der blev bygget mange avlsbugergårde og i løbet af 1700–tallet også kirke og præstegård, og i 1821 skolen. Alle bygninger kan endnu ses.

I de første 100 år var kirke – og skolesproget fransk i menigheden og et blandingssprog i det daglige samkvem med de øvrige borgere.

"Kallemuksproget" kaldtes dette sprog i "Persillekvarteret". Senere hen blev menighedens sprog tysk, da man ikke mere kunne skaffe franske præster på grund af klimaet.

Efterhånden trængte det danske sprog ind, men så langsomt, at man først efter 220 år, nøjagtig den 9.april 1940, ophørte med tyske gudstjenester. Endnu i begyndelsen af 1900–tallet kunne man tale om et særligt reformert–dansk. Sålænge blev fredericianerne også ved med at forvanske navnene ved at sige f.eks.: Hónnere (med tryk på første stavelse), Dølleren og Vansk (for Deleuran og Devantier).

Den store og gavnlige påvirkning fra de reformerte skyldtes navnlig fliden og stor viden om nye dyrkningsmetoder. I Danske Atlas fra 1767 fortælles det, at jorden her ved byen nu aldrig ligger brak, som i resten af landet. Jorden bliver gødet godt, hvorefter der dyrkes tobak i to år, derefter en god hvede, byg eller rug og ærter og vikker, inden man skulle gøde igen. Det betød så meget for byen, at jordværdien på 40 år var steget 6 – 7 gange.

De reformerte måtte snart have mere jord. Det fik de ved at dyrke "til halvt" med de danske bønder. Det betød, at danskerne stillede jorden til rådighed. De reformerte dyrkede den og de delte udbyttet.

I begyndelsen så byens befolkning skævt til grøntsagsdyrkningen, men snart begyndte også de at dyrke og spise kartofler, kål og persille, som var nyt. Ja, selv blomster og træer dukkede op i de danske haver i baggårdene.

Den reformerte menighed var præget af flid og nøjsomhed, men også af fest og sang. Det reformerte sangkor er stadig et af byens bedste, for sang hørte med både ved festerne og på skovturene. Julefesterne i kirken blev også noget særligt. Pastor Ludwig indførte juletræet og alle børn skulle have en julegave under træet i kirken. I gammel tid kunne det være en slags skjult fattighjælp, idet man lagde

mærke til, hvad fattige børn manglede.

Menigheden havde sin storhedstid i 1800-tallet, hvor den talte ca. 10% af byens indbyggere. Omkring 1890 sad tre reformerte i byrådet og havde stor indflydelse bl.a. ved at holde igen på den tekniske udvikling og udgifterne. Landbruget og tobaksavlen med dens ca. 50 særprægede tobakslader svandt efterhånden som hovederhverv og mange blev gift ind og ud af menigheden. Men der findes endnu personer i byen, som ikke har én dråbe dansk blod i årerne og de reformerte karakteristika kan endnu ses – efter 270 år !

I de seneste år er menigheden skrumpet ind og den rummer slet ikke alle de, som bærer de gamle franske navne og som fylder godt i byens vejviser. Økonomien blev svagere, da de reformerte jorde blev solgt og pengene investeret i ejendomme, som er dyre i drift. Med skolen mistede menigheden også statstilskuddet til præstelønnen, idet præsten samtidig var skoleleder. Præstegården er solgt til private, mens skolen er menighedslokaler og kirken for tiden uden egen præst. Der er dog udsigt til, at man igen får egen præst i 1994.

Reformert avlsbrugergård i Frede icia

Fra Uckermark til Fredericia

af Hanne Thorup Koudal

Bergholz i Uckermark

Mange reformerte familier havde fundet et fristed i Pfalz, men da franskmændene i 1689 ødelagde Pfalz, måtte de reformerte flygte videre. Adskillige af familierne kom til Brandenburg, hvor de slog sig ned i Uckermark, området mellem floderne Ucker og Randow. Dette område var meget affolket efter 30-års-krigen, og privilegier med fritagelse for visse skatter og hoveritjeneste muliggjorde, at de franske familier fik fred og ro i nogle generationer.
Alene i byen Bergholz etableredes i 1687 37 franske familier, hvilket medførte, at 3/4 af befolkningen var fransk (iflg.:"Die Hugenotten und Berlin-Brandenburg").
Ifølge kolonilisterne fra 1689 kunne man bl.a. finde nogle af forfædrene til Fredericia-slægterne i Uckermark:
Abraham Devantié i Batine, Jean Hurtinne (Hurtienne) og Pierre De Lurette (Deleuran) i Bergholtz, Anthoine Le Fevre i Walmow samt Pierre Devantiés enke og Jacob Devantié i Woddow.

Bonden Jean Hurtienne i Bergholz

Som eksempel på en Uckermark-familie kunne man nævne bonden Jean Hurtienne, der i 1699 angives at have hustru og 7 børn. Hustruen var Marie de la Porte, og ifølge Bergholz kirkebog stammede de begge fra Calais. Hermed menes ikke at de var født der, men at deres familier stammede derfra. Jean Hurtienne selv var nemlig født ca. 1651 i Friesenheim, Palatinat, dvs.ved Rhinen, hvilket nævnes i forbindelse med hans død 20.03.1706 i Bergholz. Hustruen Marie de la Porte var formentlig ligeledes født i Friesenheim ca.1659, hvilket oplyses ved hendes død 24.12.1715 i Bergholz samt ved børnefødsler nævnt i Bergholz kirkebog. Ægteskabet blev indgået før 1687 (muligvis i Friesenheim), og mindst 2 børn må være født før 1687, hvis familien skal have 7 levende børn i 1699.
Familiens ældste søn hed formentlig (ligesom faderen) Jean Hurtienne; i hvert fald nævnes sønnen Jean Hurtienne som fadder ved Jean de leurans (Deleuran)'s dåb i Bergholz d.19.11.1702 (Det er den Jean Deleuran, der er født 12.11.1702 i Bergholz, og som senere bliver kendt som tobaksplantør i Kongensgade i Fredericia).
Af de øvrige børn kan nævnes: jaques hurtien (født 23.08.1687 i Bergholz), Abraham hurtien (født 03.10.1689 i Bergholz), Isaak heurtien (født 23.06.1694

i Battin ?, Bergholz), Marie hurtien (født 03.06.1696 i Bergholz, dør formentlig som ganske lille) samt endnu en Marie heurtien (født 17.05.1698 i Bergholz). Efter optegnelsen af kolonilisten 1699 får familien yderlige 3 børn: Jeanne Heurtien (født 04.10.1700 i Bergholz), Elisabeth hurtien (født 14.10.1702 i Bergholz) og Susanne hurtien (født 29.o7.1705 i Bergholz) Hermed kommer vi op på en familie med i alt 11 fødte børn, hvilket var ganske almindeligt i huguenotfamilierne både på den tid og senere. Navnevalgene er ligeledes ganske almindelige både i Uckermark og i Fredericia.

Datteren Marie gifter sig med Abraham Deleuran

Datteren Marie heurtien (født 17.05.1698 i Bergholz) gifter sig 07.11.1717 i Bergholz med Abraham de Leurans (Deleuran). Han er søn af Pierre de leurant (Deleuran) og Ester hurtien og er født 28.10.1695 i Bergholz og bliver skolelærer i Vierraden, Uckermark (iflg. R.Béringuier) Ifølge kirkenbogen i Schwedt dør Marie Hurtienne 14.04.1733 i Vierraden, Schwedt, og hendes mand, skolelærer Abraham de leurans, dør 10.10.1774 i Schwedt (iflg.R.Béringuier).

Fredericia-kolonien oprettes

De første reformerte fra Uckermark kom til Fredericia ca. 1700, og mange fik borgerskab i byen i 1721. Øverst på listerne befinder sig i de første år Daniel le Blond og Jacob Devantier, der begge sammen med Paul d'Arrest havde medvirket ved koloniernes oprettelse. (Sidstnævnte kom aldrig til Fredericia iføge N.C.Lukman:"Fredericia-Kolonien").

Barnebarnet Daniel Deleuran kommer til Fredericia

Skal man tro Jacob Ludwigs stamtavler, som er et godt udgangspunkt for slægtsforskning i Fredericia-slægterne, får Abraham de Leurans og Marie Hurtienne 3 børn, hvoraf Daniel Deleuran (født.ca.1733) skulle være yngst. Han bliver også tobaksplantør i Dronningensgade i Fredericia og gifter sig med Catherine Vilains i 1758 i Fredericia. (Desværre nævner den reformerte kirkebog i Fredericia ikke brudgommens forældre, så der er ingen mulighed for at få bekræftet J.Ludwigs oplysning om, at Daniel Deleuran er søn af de nævnte forældre). Ifølge folketællingen 1787 i Fredericia skulle Daniel Deleuran være 52 år, men det kan man ikke helt regne med, da han således skulle være født i 1735 dvs.2 år efter moderens (Marie Hurtiennes) død. Alderen på folketællingerne er meget ofte upræcis, men det er sjældent, at børnene angives 2-7 år yngre på folketællingerne, således som det er tilfældet med Daniel Deleurans og Catherine Vilains børn.

Fra Armand til Vilain

af Henrik Marcussen

En mild septembersol lyste over byen i året 1719, da den franske officer de Boulet med de reformerte kolonisters tillidsmænd fra Brandenburg ankom til Fredericia. De nyankomne nedsatte sig straks i byen og blev således grundlæggere af menigheden, der allerede året efter bestod af 84 medlemmer. Foruden deres nøjsomme natur medbragte de reformerte deres smukke, men i bosiddende fredericianeres ører også ret særprægede gamle navne.
For den menige Fredericia-borger faldt det ikke let at skulle udtale disse navne, og de flotte navne blev snart forvandksede - eller rettere - fordanskede. Dupont blev til "Dyppon", Deleuran til "Dølleret", Dufresne blev til "Dyffring" og Feut til "Fysses". Desmarais blev til "Maræn", Honoré til "Norre", Vilain til "Villing", Fournaise kom til at at lyde som "Fornejs" og Devantier som "Vansk". Og ikke nok med det: da der blandt de reformerte, eller "kalmukkerne", som de kaldtes her, var mange af samme slægtnavn, fandt man passende kaldenavne til de forskellige personer. En hed Isak Fløjt, en anden Mutter With, en tredje Daniel Drengemand, Molle Forstub, Bulder-Abraham, Krøl-Jacob og så fremdeles. Også de almindelige fornavne blev forandret: Judithe blev til "Digge" og Olympe til "Lempe".
Det er dog trods alt lykkedes for de reformerte at bevare de oprindelige navne, og for de fleste af de gamle reformerte slægter er det da også lykkedes at finde deres tidlige rødder i det franske. Siden pastor Jacob Ludwig i 1896 udgav bogen "Stamtavler over Slægter i den Fransk-Reformerte Coloni og Menighed i Fredericia" har de fleste reformerte slægter fået deres slægtstavle.
I 1954 udgav Tove Grandjean en stamtavle over slægten Armand og mente her at kunne påvise slægtens vandring tilbage til dens stamfader i den lille franske by Saint-May, hvor slægten kunne følges tilbage til 1500-tallet.
Ikke mange har været så heldige i deres søgen, men har dog gennem de danske kilder og ansøgninger om borgerskab i Fredericia fundet stamfædrenes tilhørsforhold i det franske. Slægten Louisons stamfader var således fra Calais, Blond fra Morgue i Picardiet og Vilain fra Mons.
Men har ikke alle været heldige at finde deres tidligere rødder i Frankrig, så står de mange stamtavler dog som et enestående monument indenfor dansk slægts- og lokalhistorie.
Der eksisterer stamtavler over følgende slægter: Alliverti, Honoré I og II, Dupont, Deleuran, Betacq, Le Fèvre, Feut, Pierre, Le Blond. Binzer, Devantier, Du Fresne, Louison og Vilain.
Stamtavlerne kan rekvireres fra Menigheden i Fredericia (Pris: 25 - 50 dkr.)
Adresse: Kløvervej 3, 7000 Fredericia.

Reformerte familiers slægtsnavne i Fredericia

Mange franske og enkelte tyske navne forekommer i Fredericia–slægterne: Abel, Alliverti, Armand (Hermann), Betacq (Betak), Bevier, Binzer, Blond (le Blond), Bottelet, Bovet, Brun (le Brun), Charnique, Crepin, Dalgas, Deleuran, Desmarets, Devantier, Didier, Dufour, Dufresne, Dupont, Feut, Fèvre (le Fèvre), Fournaise, Genêet, Hollard, Honoré, Jourdain, Killemond, Kistermann, Koch, Logier, Louison (Ludvigsen), Matthay, Mattfeld, Montagne, Pêsché, Pierre (de Pierre/Stein), Raudenbusch, Riemenschneider, Rosemeyer, Stahlschmidt, Suppli, Tillemann, Vilain.
Det kan fremhæves at de reformerte kvinder beholdt deres eget efternavn gennem hele livet, mens børnene naturligt fik mandens efternavn. Således er det kun efterkommere i mandlig linie, der bærer de franske efternavne videre.

Slægtsforskning i reformerte slægter i Fredericia

Med Jacob Ludwigs stamtavler, den reformerte kirkebog fra Fredericia samt folketællinger kan man tilbringe mange hyggelige timer i selkab med sine forfædre. Det er meget interessant, når man finder nye aner. Min forskning startede med min tipoldemor Charlotte Louison, født 01.02.1827 i Fredericia, død 22.12.1873 i Trinitatis sogn, Fredericia. Hun var datter af daglejer Daniel Louison født o9.o1.1803 i Fredericia, død 11.06.1848 i Fredericia og hustru Susanne Honoré født 15.06.1805 i Fredericia, død 14.09.1870 i Fredericia.
Bedsteforældrene var på faderens side: skrædder Jacob Louison, døbt 15.10.1775 i Fredericia, død 16.05.1830 og hustru Jeanne Deleuran født 24.10.1780 i Fredericia, død 09.11.1864 i Fredericia. Bedsteforældrene var på moderens side: agerdyrker Pierre Honoré født 22.07.1779 i Fredericia (iflg.Jacob Ludwig: 23.o7.93), død 19.05.1849 i Fredericia og hustru Charlotte Fevre født 05.01.1783 eller o5.02.1783 i Fredericia, død 12.09.1868 i Fredericia.
Når man således starter med at interessere sig for en slægt f.eks.Louison, viser det sig hurtigt at man også stammer fra adskillige andre , f.eks. Deleuran, Honoré og Fevre. Således har det været meget spændende for mig at møde nulevende med navnene Le Fevre, Hermann og Betak, hvor vi kunne påvise at nedstamme fra fælles aner. Det er morsomt på den måde at få en meget større familie.

Ernst Mengin (1893–1973)

Teolog og filolog

af Henriette Riskær Steffensen

Johannes Karl Theodor Ernst Mengin er efterkommer af en huguenotfamilie, der som så mange andre huguenotter efter ophævelsen af Nantes–ediktet i 1685 blev udsat for forfølgelse og flygtede fra Nîmes–Bernis–området i Sydfrankrig over Aarau i Schweiz til Erlangen i det daværende fyrstendømme Ansbach–Bayreuth.

Ernst Mengin blev født i Erlangen d.16.juni 1983 som søn af konditorejer og kgl.bayrisk hofleverandør Richard Mengin og hustru Emilie M. født Schmidt. Efter at have taget studentereksamen fra det daværende kgl.bayriske humanistiske gymnasium studerede han filosofi, teologi og medicin ved Friedrich–Alexander universitetet i Erlangen, og efter at have aflagt sin 1.teologiske eksamen i Speyer fik han vikariat ved den protestantiske kirke i Hermersberg/Pfalz. Samme år blev han dr.phil. på sin dissertation "Die Ritterakademie zu Christian Erlang, ein Beitrag zur Pädagogik". I 1920 blev han gift med pianistinden Käthe Polley, med hvem han levede et langt og harmonisk ægteskab til hendes død i 1965. Der er to døtre i ægteskabet.

I 1926 flyttede familien til Berlin, hvor Ernst Mengin blev sognepræst ved den fransk–reformerte kirke Louisenstadt–Kirche. Og samtidig begyndte han at studere mellemamerikanske indianersprog ved Alexander–Humboldt–Universität, hvor han fik afgørende impulser af professorerne K.Th.Preuss og dr.phil.et med.Walter Lehmann.

I 1934 emigrerede han af politiske grunde til København, hvor han havde søgt og fik stillingen som præst ved den tysk–reformerte kirke i Gothersgade. I de følgende 29 år virkede han her, og i disse år har han også i *Mitteilungen aus der Gemeinde* bidraget med en række artikler til menighedens historie (smlg. W.Mogks artikel i tidsskriftet *Der Deutsche Hugenott*, 37.årg. 1073, nr.3). Fremhæves bør jubilæumsnummeret af *Mitteilungen aus der Gemeinde* i 1935 i anledning af 250–året for Christian V's edikt af 1685, som garanterede fri religionsudøvelse for de reformerte i Danmark. Heri rettede de to menigheder, den tysk– og den fransk–reformerte, en højtidelig tak til kong Christian X med tak for hans "høje beskyttelse".

I 1944 måtte Mengin af politiske grunde flygte til Sverige med sin familie, men vendte efter krigen tilbage og genoptog sin præstegerning ved den reformerte kirke, indtil han faldt for aldersgrænsen. I 1950 fik han dansk statsborgerskab.

Tilknytningen til Københavns Universitet skete i 1949 og skyldtes opfordringer fra prof.Louis Hjelmslev og prof. C.E. Sander–Hansen. Mengin blev

ansat som lektor og begyndte i 1949 med undervisningsministeriets godkendelse at forelæse over mellemamerikansk indiansk sprog og kultur, hovedsagelig aztekisk, nogle semestre afvekslende med Yucatan-maya. Han fortsatte denne undervisning i en anselig tid ud over den normale aldersgrænse indtil sommeren 1971, da han havde den store glæde at kunne eksaminere de første bifagsstuderende efter nylig oprettet studieordning. Jævnsides med undervisningen fortsatte han gennem alle årene med store udgivelser af tekster og billedskrifter, altid med kyndige og omhyggelige kommentarer. Han havde en omfattende korrespondance med fagfæller verden rundt og var en flittig gæst på de internationale amerikanist-kongresser, ofte som særligt indbudt. Levende og åndsfrisk var han til det sidste. Han døde efter en færdselsulykke på Jarmersplads d. 5.januar 1973.

Blandt de tyske emigranter indtager han en særstilling ved sin store indsats både som præst ved den tysk-reformerte kirke i næsten 30 år, ved sin lektorgerning ved Københavns Universitet og ved sin forskning som en højt anset videnskabsmand, der i mange år var den internationele førstemand på sit felt.

Reformert kirke i København

DRONNING CHARLOTTE AMALIE
(1650–1714)

HUGUENOTKIRKER

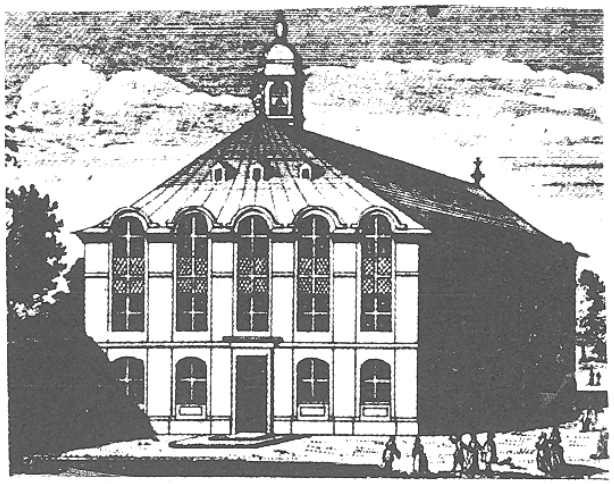

Charenton

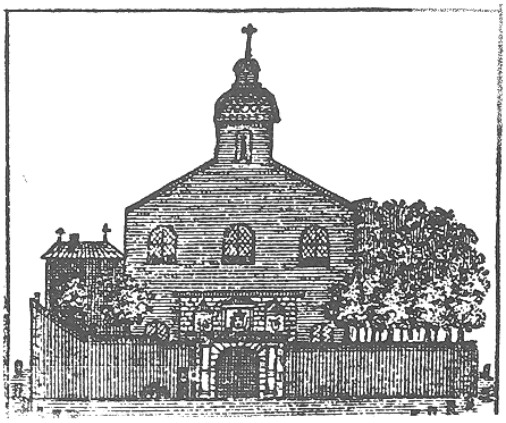

La Rochelle

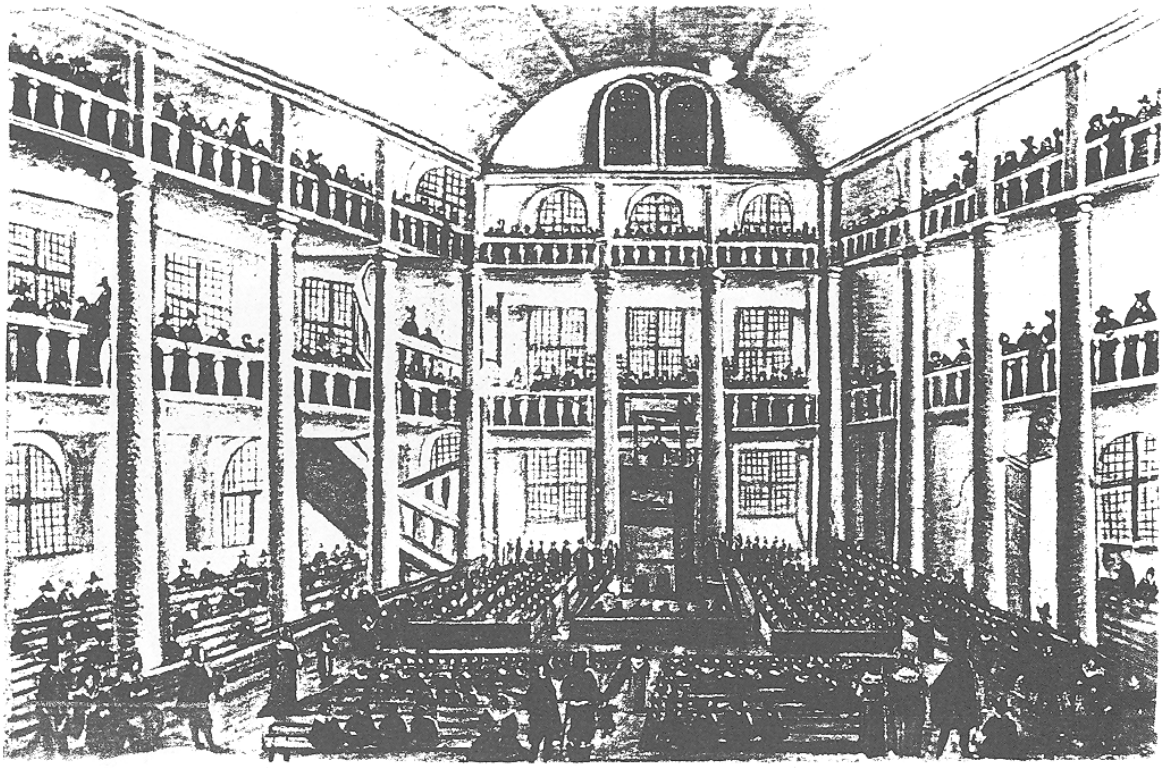

Charenton

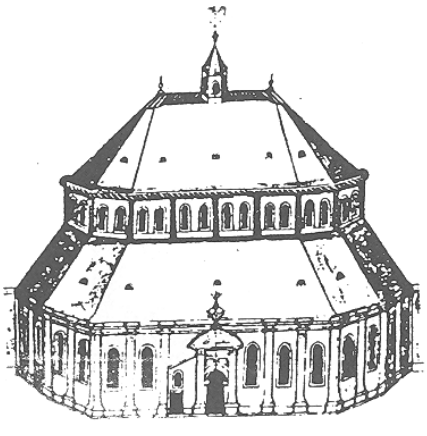

Der "Temple" von Caen im 17. Jahrhundert
(Bibliothek der SHPF in Paris)

Caen

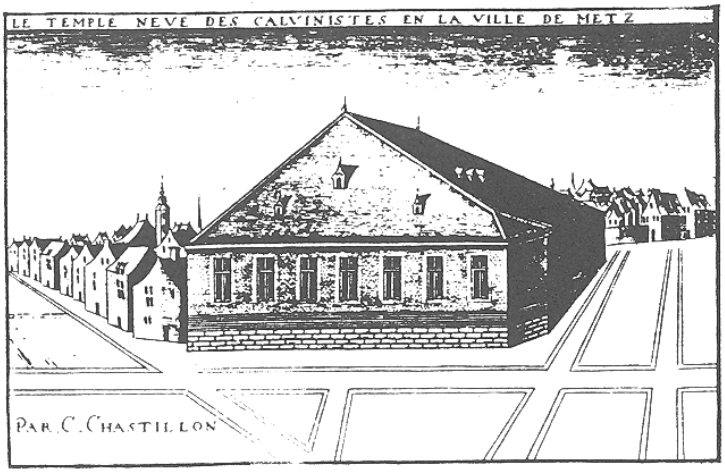

Metz

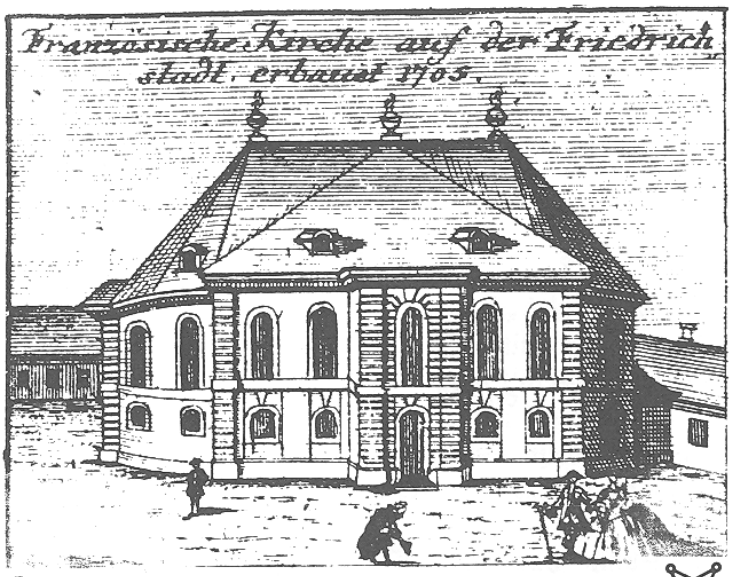

Berlin

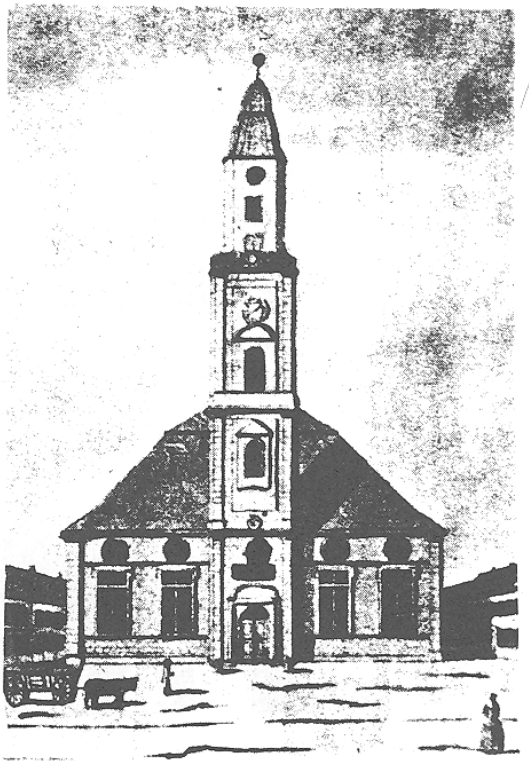

Erlangen

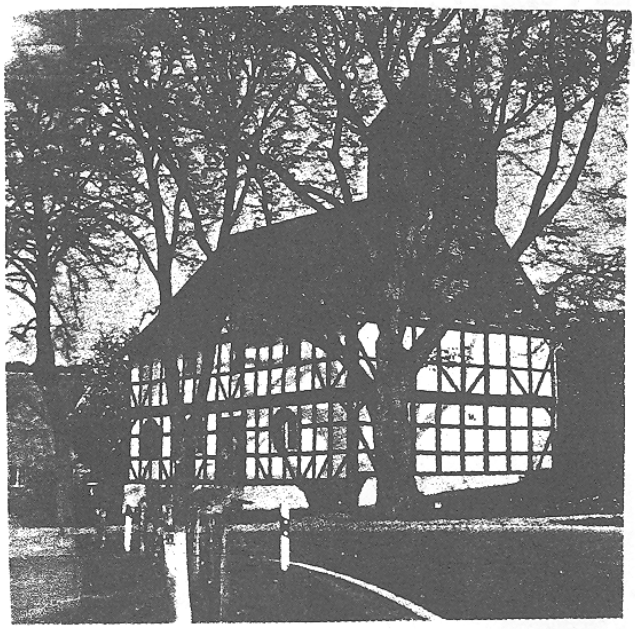

Carlsdorf/Hessen

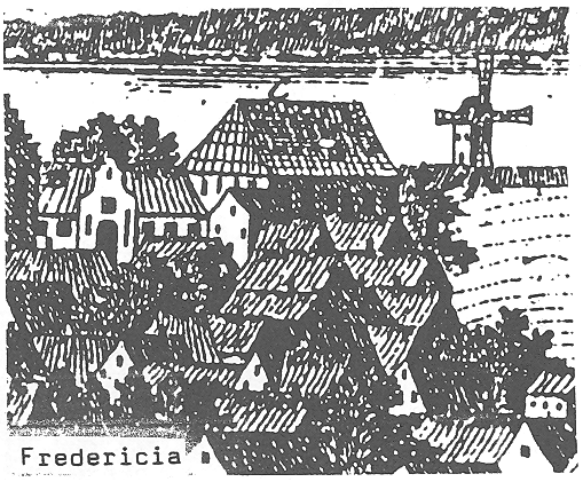

Fredericia

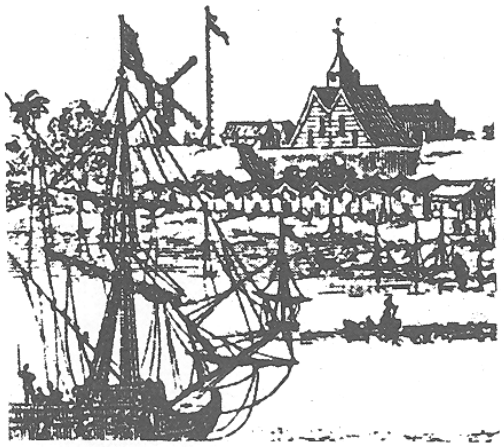

Neu Amsterdam
(New York)

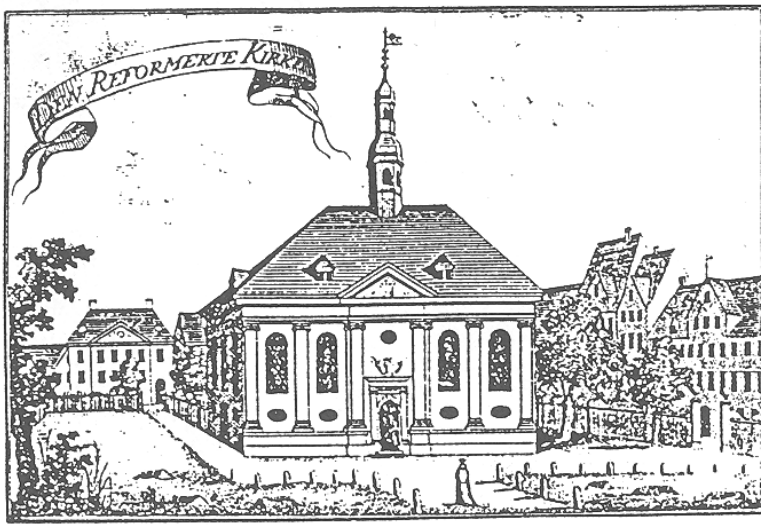

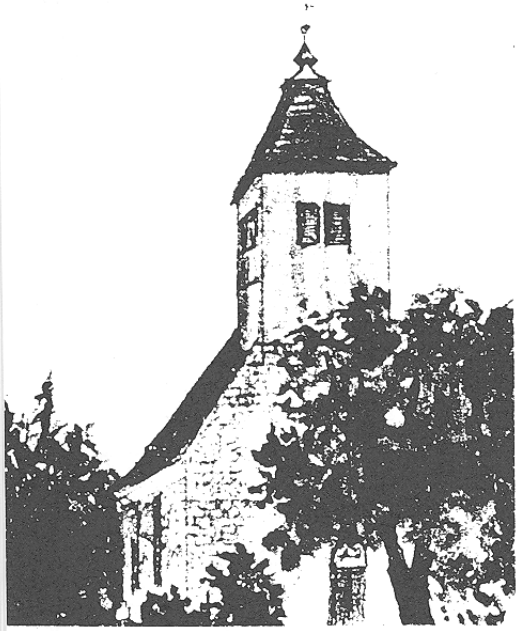

Gross–Ziethen

Den Store Kurfyrste modtager huguenotterne

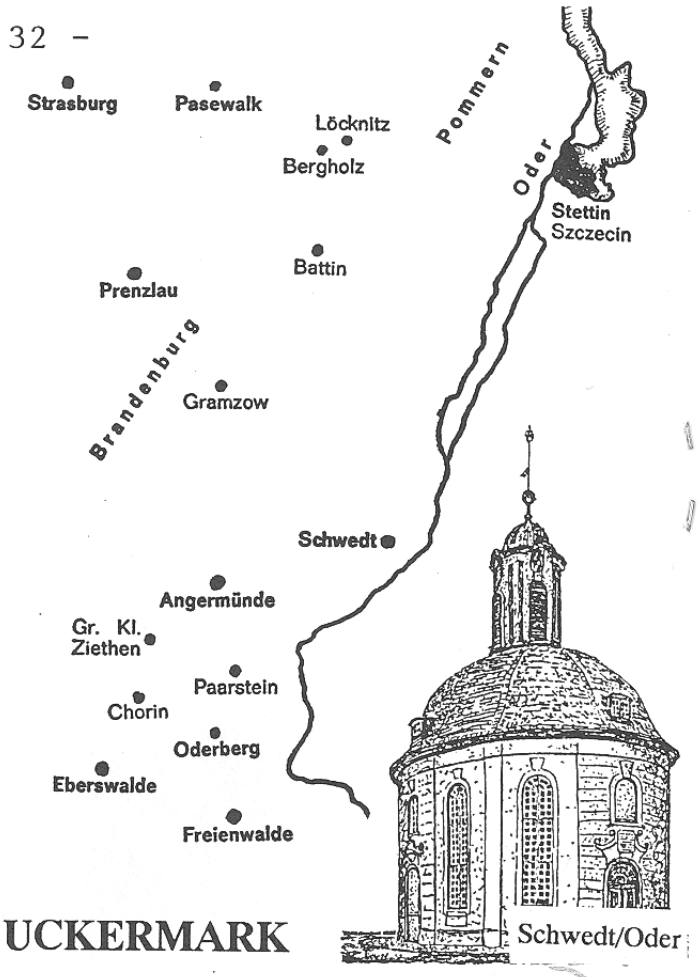

Schwedt/Oder

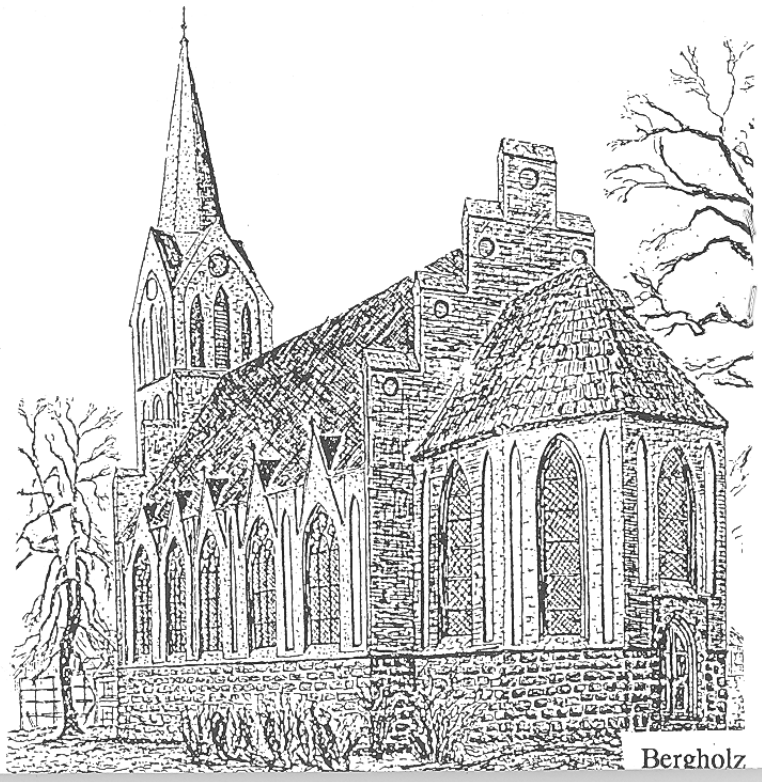

Bergholz

Ordet "huguenot" og dets oprindelse

af Ernst Mengin

1. Ordets **historiske oprindelse** ligger ifølge de bedste samtidige kilders vidnesbyrd i en lokal sagnshistorie, der spiller i byen Tours ved Loire. Sagnet drejer sig om **Hugo Capet** (987–96 konge af Frankrig), der om natten sammen med sit følge skulle gå igen i egnen. Da de reformerte holdt deres hemmelige gudstjenester om natten ved byens udkant blev de snart af befolkningen hånet som "**huguenots**". Dette forestiller en slags pseudo–etymologi, som er politisk inspireret.
2. Ordets **etymologiske rod** findes i det kernefranske ord "**Hugo**", "**Hugues**","**Huguenot**" og ikke i det kernetyske ord "Eidgenossen" og dets forkludrede franske versioner, fordi dette strider imod linguistikkens mest elementære regler.
Ernst Mengin henviser i denne forbindelse til August Ebrard, som selv var af huguenotslægt og professor ved Erlangens universitet. Han skriver i "Handbuch der christlichen Dogmengeschichte ", Erlangen 1866, Bd.III, s.286:" I året 1553 opstod øgenavnet "huguenot" i folkelig overlevering først i byen Tours for at betegne de reformerte, der om natten holdt deres hemmelige gudstjenester i nærheden af Hugo–porten, hvor efter gammel overtro Hugo Capets ånd skulle gå igen; derfor kaldte man dem, der listede til gudstjenesterne for "Hugo–spøgelser", **huguenots**. Denne betegnelse bredte sig efter 1560 overalt i Frankrig."

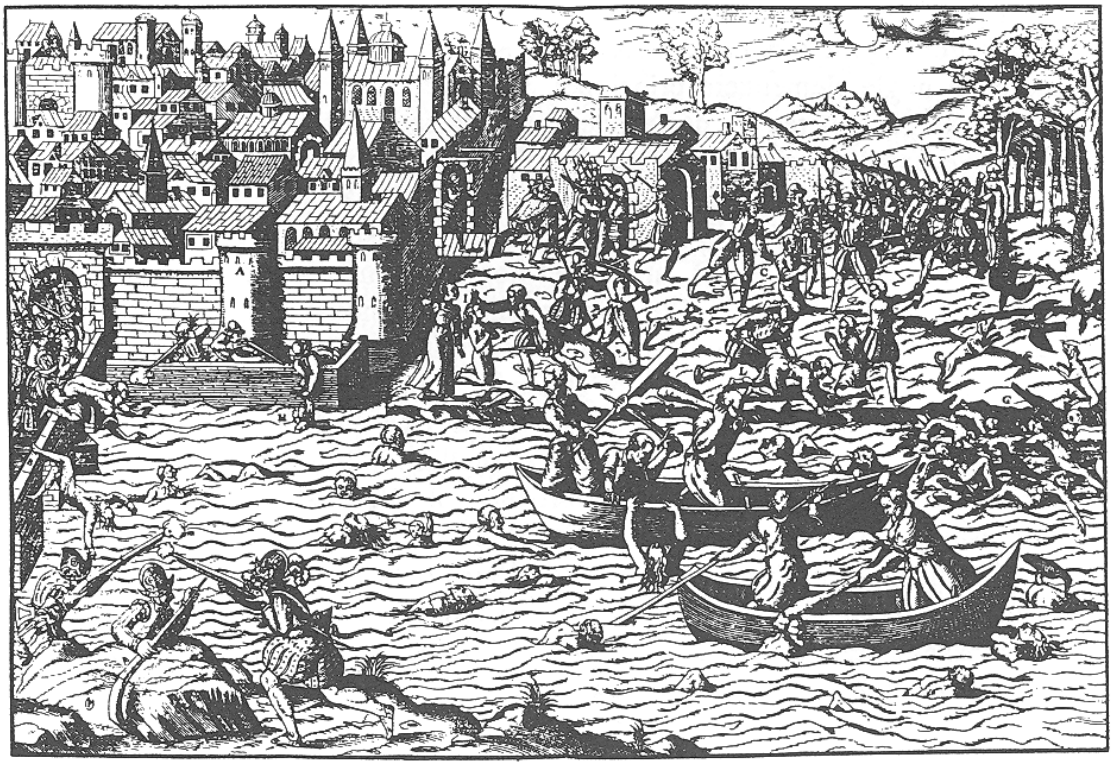

Huguenotter myrdes i Tours (1562)

Johannes Calvin – Huguenotternes talsmand

Hans brev til kong Frans I. fra 1536

I 1536 udgav Johannes Calvin (1509 – 1564) – der dengang var i landflygtighed i Basel – den første udgave af sit dogmatiske hovedskrift "Institutio religionis christianæ" (Undervisning i den kristne religion). Han dedicerede bogen til kong Frans I. i det håb, at kongen ville standse forfølgelserne af protestanterne i Frankrig. Brevet skal bl.a. overbevise kongen om at de reformerte er hans loyale undersåtter. Dedicationen giver derudover et godt indtryk af de grundtanker, som den i Danmark næsten ukendte reformator har bygget sit teologiske system på.

Jean Calvin ønsker sin Herre og mest kristne majestet Frans, Frankrigs konge, fred os salighed i Kristus.

Da jeg påbegyndte dette værk, Sire, lå intet mig fjernere end at skrive en bog, som senrere skulle præsenteres for Deres Majestet. Det var alene min hensigt at nedfælde nogle elementære principper, ved hvis hjælp spørgere på religionens område kunne belæres om den sande fromheds natur. Og dette arbejde påtog jeg mig hovedsagelig for mine landsmænd, franskmændene, om hvem jeg vidste, at mange hungrede og tørstede efter Kristus, mens kun få havde virkelig viden om Ham. At dette var min plan beviser bogen selv ved sin enkle metode og simple komposition. Men da jeg så, at raseriet hos visse onde mænd i Deres rige var blevet så stort, at De ikke ville give en sund lære indpas i landet, anså jeg det for nyttigt, hvis jeg i det samme værk gav Dem instruktioner og fremstillede min tro for Dem, så De kan lære den tro at kende, som er genstand for så stort raseri hos de gale mennesker, som nu hærger Deres rige med ild og sværd. For jeg frygter ikke for at indrømme, at denne afhandling indeholder et resumé af den doktrin, som ifølge Deres krav fortjener at blive straffet med fængsel, bandlysning, proskription og flammer og at udslettes fra jordens overflade... Men det påkommer Dem, Sire, ikke at vende Deres øren og tanker fra så retfærdigt et forsvar, især i en sag af så stor betydning som bevarelsen af Guds uforminskede ære i verden, den guddommelige sandhed og den uhindrede fortsættelse af Kristi rige iblandt os.

For hvor Guds ære ikke er regeringens mål, er det ikke legitimt styre, men usurpation... Se nu på vore modstandere (jeg taler om præstestanden, ifølge hvis vilje og direktiver andre viser os disse fjendligheder) og overvej sammen med mig,. efter hvilket princip de tilskyndes. Den sande religion, som læres i Skriften, og som burde hævdes overalt, tillader de både sig selv og andre at være uvidende om og behandle skødesløst og foragteligt. De anser det for uden betydning, hvad man mener eller nægter om Gud og Kristus, forudsat man med ubetinget tro (som de kalder det) under sig kirkens dom. Det rører dem heller ikke synderligt, hvis Guds ære krænkes med åbenlys blasfemi, orudsat man ikke løfter en finger mod pavestolens værdighed og den hellige moderkirkes autoritet. Hvorfor forfægter de da så grusomt og bittert messen, skærsilden, pilgrimsfarter og lignende bagateller og benægter, at man kan være from, hvis man ikke tror absolut på disse ting; hvorimod de ikke kan bevise nogen af dem ud fra Guds ord?... Vi har intet udestående med kirken, for alle som én slutter vi os til de troende, der tilbeder én Gud og den Herre Kristus, som Han er blevet tilbedt af alle fromme til alle tider. Men vore modstandere afviger betydeligt fra sandheden, når de kun anerkender den kirke, som er synlig for det legemlige øje, og prøver at begrænse den med de grænser, inden for hvilke den langtfra kan rummes. Vor strid drejer sig om to punkter: For det første påstår de, at kirkens form altid er åbenbar og synlig; for det andet placerer de denne form inden for den romerkse kirke og dens præsteorden.. Vi hævder derimod, for det første, at kirken kan eksistere uden synlig form; for det andet, at formen ikke består i den ydre glans, som de tåbeligt tilbeder men karaktiseres ved en helt anden ting, nemlig forkyndelsen af Guds ord og den legitime uddeling af sakramenterne. De er ikke tilfredse, medmindre kirken altid kan udpeges med en finger. Men hvor ofte var den ikke hos jøderne så uorganiseret så der ingen synlig form var tilbage? Hvilken prægtig form tror man var at se, da Elias klagede over at være ladt alene? Hvor længe var den ikke uden ydre form efter Kristi komme? Hvor ofte har ikke siden den tid krige, oprør og kætterier underkuet og fuldstændig udslettet den?.. Dog fik Elias at vide, at der var "syv tusind tilbage", som endnu ikke" havde bøjet knæ for Baal". Vi skal heller ikke tvivle om, at Kristus har hersket på jorden lige siden sin himmelfart. Men hvis den tids fromme havde søgt en sanselig form, hvor skuffet må de så ikke have været i deres hjerter? Det blev altid på Hilarius' tid anset for en grov fejl, at folket tåbeligt beundrede den bikoppelige værdighed og ikke anede de frygtelige ulykker, der skjulte sig i denne forklædning. For således siger han:" En ting råder jeg jer til, tag jer i agt for Antikrist, for I nærer med urette beundring for mure; jeres ærbødighed for Guds kirke rettes fejlagtigt mod huse og bygninger; I bruger med urette ordet fred om dem. Er der nogen tvivl om, at de vil blive sæde for Antikrist?..."

Altså bort med den dumme beundring.Lad os hellere give den til Herren, eftersom Han alene "kender sine" og undertiden fjerner al ydre kendskab til sin kirke fra menneskelig iagttagelse.

Huguenotgudstjeneste i Cevennerne

af Gert Jacobsen

Hver første søndag i september måned samles der omkring 15.000 franske protestanter til en gudstjeneste ved Mas Soubeyran i Cevenneme.Folk kommer fra hele Frankrig for at deltage i denne forsamling ("Assemblée"), og hele arrangementet foregår ligesom de forbudte gudstenester for 200 år siden i det fri. Forsamlingsstedet ligger ikke langt fra en gård der rummer 'Le Musée du Désert'der giver et godt overblik over den franske protestantismes historie.Huset var barndomshjemmet for en af Camisardkrigenes protestantiske anførere, Pierre Laporte, nævnt Rolland.

Kæmp for alt hvad du har kært! Disse ord kan passende stå som overskrift for denne lille beretning om et besøg på Le Mas Soubeyran i Sydfrankrig den 6./9.1992, efter anbefaling fra Pastor Dusse med god orientering om tid og sted.

Efter besøg i Bad Karlshafen og omegn, med afdækning af et lille hjørne af de reformertes historie, var det en betagende oplevelse, at befinde sig i det område, hvor så mange begivenheder udspilledes nogle århundreder tilbage. Alene turen til og fra stedet med gennemfart af de mange små gamle byer gav en vis fornemmelse af historiens vingesus.

Trods turen på 1850 km fra København til Sydfrankrig fredag/lørdag havde jeg med min kone og søn besluttet at køre de 83 km til nævnte sted søndag morgen. Vi blev ikke skuffede, tværdimod var det en usædvanlig oplevelse af højtidelighed, afslappedhed og disciplin. Fra 6–7 km fra selve stedet kørte vi i én tæt række biler, og da vi kom frem var al parkering vel tilrettlagt og alle fik anvist plads i ro og orden.

Fra stedet hvor vi parkerede gik vi kun 100 m, og var pludselig i begivenhedernes centrum, idet vi kom til at stå lige op af prædikestolen. Ved forespørgsel til en af de mange personer fra museet, om hvor langt museet lå fra pladsen blev vi spurgt om vi var Hollændere men med oplysningen om fra Danmark, var vi pludselig interessante og blev præsenteret til højre og til venstre for præster og andre officielle personer, ja endog for kameramændene fra Tysk TV. For nogle af franskmændne syntes Danmark at være et ukendt begreb langt mod nord, men på mit noget mangelfulde fransk blev alle dog gjort begribelig, at der var 3 reformerte menigheder i Danmark. Klokken 10.45 præcis kom præsteprocessionen bestående af 24 præster derimellem 2 kvindelige, de blev alle placeret lige overfor hvor vi stod, derefter ankom alle dåbsbørnene med familie, og efter indledende bøn, taksigelse og fællessang samt korsang begyndte dåbshøjtideligheden af 14 børn og 2 halvvoksne piger. En af præsterne foretog dåben af alle. Der blev ikke frådset med vandet, førend hver håndspålæggelse, blev der fra en kande hældt meget lidt vand i præstens hånd, men alle navne blev udråbt højt og tydeligt og efter hvert navn blev dåbsritualet som vi kender det udtalt, sluttelig blev forældre og faddere mindet om deres pligter overfor

børnene. Efter dåbshandlingen gik alle de til børnene hørende familiemedlemmer, forældre med børnene væk fra stedet og der fortsattes med prædiken, sang, taler og kollekt for til sidst at nå frem til nadverbord, der var organiseret med 10–12 borde, hvortil man blev kaldt frem efter et eller andet system. Man kom frem til bordene der stod foran prædikestolen, og efter modtagelse af nadveren gik man væk til højre eller til venstre. Alt foregik i stilhed og orden og under alle taler hørtes intet forstyrrende, udover akkompagnement af cikaderne i omkringstående træer....Senere takkede vi af med beslutning om inden længe at besøge stedet og de omliggende byer specielt Anduze og Alès for nærmere fordybelse.

Det var bemærkelsesværdigt, at der var et meget stort antal unge som deltagere i højtideligheden, og det må love godt for de reformerte menigheders bestående og videreførsel.

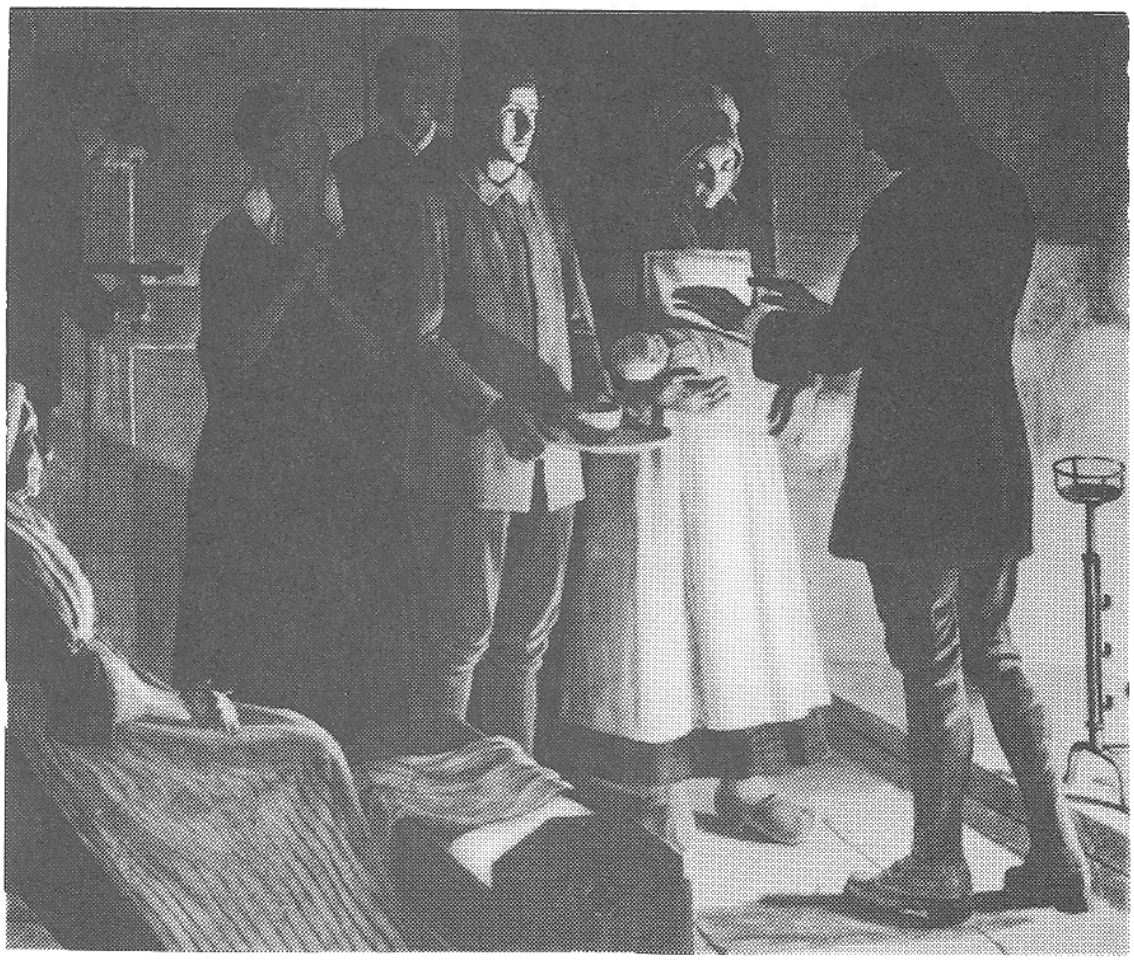

Hemmelig dåb under forfølgelserne

Reformert menighedsliv i København for 300 år siden

af Helga Dusse

Den første menighed

Allerede i dronning Charlotte Amalies private slotskapel samledes reformerte fra Holland, Frankrig og Tyskland. Efter 1685, da Christian V. havde tilstået de reformerte ret til fri religionsudøvelse, mødtes de reformerte den 1. november samme år til gudstjeneste i Wigand Michelbeckers gård på hjørnet af Frederiksholms Kanal og Wigandsgade (nuværende Ny Vestergade). Bygningen blev så senere hen omdannet til Prinsens Palais – det nuværende Nationalmuseum. Pastor Johannes Musculus og pastor Philippe Mesnard holdt de første prædikener – henholdsvis på tysk og på fransk. Gudstjenesten overværedes af dronningen og ambassadørerne fra England og Holland.
Den første menighedsforsamling blev indkaldt 1. juledag 1685. 18 "chefs de famille" mødte op i Wigand Michelbeckers gård og drøftede under feltmarskal de la Rochefoucauld's ledelse den fremtidige menighedsorden.

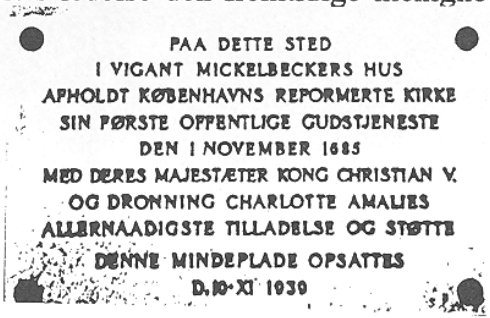

Bl.a. skulle der ved mødet træffes en beslutning om hvordan nadveren skulle fejres. Med dronningens samtykke blev der besluttet at man ville overtage liturgien fra Bremen, som så skulle oversættes til fransk. Samtidig fik præsterne til opgave at udfærdige en fortegnelse over menighedens medlemmer. Derudover valgtes ni ældste – tre tyskere, tre hollændere og tre franskmænd – som dannede det første consistorium: Niclas Bruns, Jean Bramstedt, Pierre Danti, Michel Abestee, Jean Henri de Moor, Abraham van Schepsel, Nicolaus de Rambouillet de la Sablière, Jean Dabzac Les Junies og Pieter van Hemert. Det første consitoriemøde blev holdt den 3. maj 1687, og det latinske protokol "Acta consistorii ecclesiæ reformatæ havniensis" findes i Tysk reformert menigheds arkiv. Dokumentet indeholder mange interessante oplysninger om menighedens hverdag: " ...Efter at have påkaldt Guds navn har S.Koene forslået: det ville være til gavn at fastlægge en bestemt dag til at holde consistorium. På denne måde ville alle medlemmer vide at de på dette tidspunkt ikke kunne påtage andre

forpligtelser. Efter en drøftelse af disse forslag blev der enstemmigt besluttet, at consistoriet skulle mødes mindst engang om måneden – den første tirsdag kl.9. I tilfældet af forsinkelse skulle den pågældende betale én "marck dänisch" i bøde. Hvis et medlem ikke var tilstede uden at have sendt afbud skulle der erlægges fire Rth.("dänisch"). ... Alle bødepenge skal bruges til fordel for de fattige.

Der skal skrives tre referater indebærende consistoriets beslutninger: et på latin, et på højtysk og et på fransk, som henholdsvis skal underskrives af præsterne... Pengene, som S(enior) Danti opbevarer og som blev givet til bygning af en kirke, skal deles i fem dele så de ikke bliver "ufrugtbare"...Hvad der gives til kirken skal den der har fået besked om det oplyse om i consistoriet. på denne måde skal der sørges for at intet går kirken tabt.. Det som S(enior) Bardet har testamenteret til de fattige skal S.S. presbyterne sælge omgående: sukkeren S.Bruns, den brune uld S.Abestee, tobakken S.Bramsted, tøjet og husgeråd S.Danti".

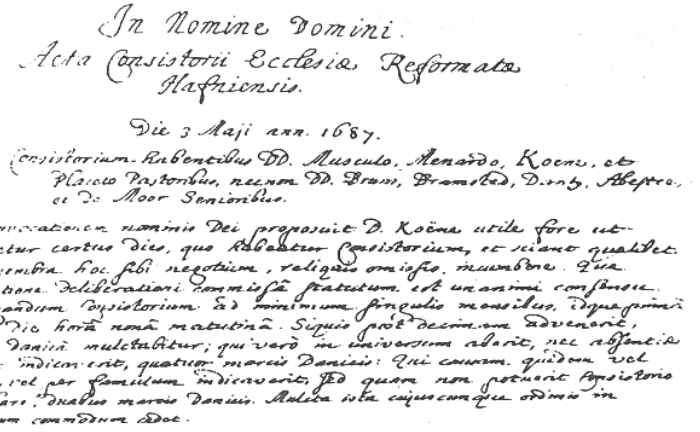

In Nomine Domini.
Acta Consistorii Ecclesiæ Reformatæ Hafniensis.

Die 3 Maji ann. 1687.

Consistorium habentibus DD. Musculo, Menardo, Koene, et Plateo Pastoribus, nec non DD. Brun, Bramsted, Dinly, Abestee, et De Moor Senioribus.

Allerede i 1689 besluttede man at danne to separate forstanderskaber, et "presbyterium" for hollænderne og tyskerne og et "consistoire" for franskmændene.

Den reformerte kirkes grundlæggelse kan ikke forestilles uden dronning Charlotte Amalies utrættelige indsats. Hendes omsorg gjalt ikke alene hofmenigheden og de reformerte, der bosatte sig i Danmark, men hun tog sig også af de fattige og syge og overtog en række fadderskaber. Også de andre menigheder i landet havde gavn og nytte af dronningens bevågenhed: Fredericia, Altona, Glückstadt og Ålborg. Charlotte Amalie havde allerede som ung i landgreveslottet i Kassel haft de første indtryk af huguenotternes lidelser, som de måtte udstå i Frankrig. Prinsessens første lærere i fransk, historie og geografi var to reformerte, der var indvandret fra Frankrig, Gédéon Dupuis og Pierre de Barre.

Til menigheden hørte lige fra starten mennesker af forskellig nationalitet: franskmænd, tyskere, hollændere, men også englændere og svejtsere. Derfor fik menighederne i den første tid støtte fra bl.a. England, idet huset Oranien forstod sig selv som de reformertes beskytter.

I 1687 blev Werner Koene fra Bremen ansat som hofprædikant og menighedens

tyske præst. Inden han kom til Danmark havde han været i tjeneste hos grevinden Charlotte Amélie de la Tremoille. Som ny fransk præst kom Jean de la Placette i 1686 til København. Han havde været ansat i Königsberg og tidligere ved kirken i Charenton i nærheden af Paris, hvis "temple" havde dannet model for mange andre reformerte kirker, bl.a. også for den københavnske.
Ifølge consitoriets protokol fra 25.6.1687 ejede menighederne meget tidligt et segl:" S(enior) de Moor skal sørge for at der til kirkens brug udfærdiges et dobbelt segl, fremstillende den kristne kirke i skikkelse af af en kvinde med vinger, som læner sig mod et kors og holder den Hellige skrift i hånden. Hun træder ned på et skelet (døden). Overskriften skal være:ECCLESIA REFORMATA HAFNINENSIS. Når de (seglene) er udfærdigede skal et af dem gives til det Høj- og Nedertyske, det andet til det Franske Presbyterium".

Iblandt mange andre ting har de to københavnske menigheder også deres kirkesegl tilfælles: det viser et skib for fulde segl, omgivet af det latinske motto "ANCORA SPES COELUM PORTUS" – ankeret er håbet, himlen er havnen. Lige på baggrund af af huguenotternes skæbne – mange af dem måtte jo flygte med skib fra Frankrig – har dette segl en dyb mening. Dette minder også skibsmodellen i kirken om – en gave fra den svejtsiske generalkonsul og forhenværende presbyter, Willy Cloëtta.
Fra luthersk side findes der udsagn om at de reformerte indsætter deres præster og presbytere på en meget højtidelig måde. Lige fra starten havde man også forsangere ("chantre") og lærere. Der berettes også om hverdagsgudstjenester som blev holdt regelmæssigt. Efter den franske kirkes tradition blev der udelukkende sunget Davids salmer, dvs. Genève–salmer i Marots og de Bèze's gendigtede version af de gammeltestamentlige salmer.
Menighedernes organist og forsanger var i den første tid Theodor Colas og som kirketjener var Elisabeth Crausen ansat. Dronningen holdt ikke så meget af denne ordning,"... da es nicht erbaulich ist, dass ein Weib bediene."
Selvom mange af de indvandrede hugenotter havde måttet tåle mange lidelser for troens skyld var de på ingen måde troshelter. Menighedslivet i den nye hjemstavn foregik på en meget menneskelig måde. Den daværende svenske ambassadør i København, Anders Lejonklo, fortæller, at der mange gange var kun ganske få tilflyttede hugenotter der deltog i den reformerte gudstjeneste. Til gengæld havde man ikke glemt, at der stadigvæk fandtes trosfæller i andre europæiske lande der blev forfulgt af deres regeringer, som f.eks. valdeserne i Norditalien. I 1699 forventede man nogle af disse flytninge i København og samlede penge ind – men valdeserne udeblev.
Desværre er der ikke plads i denne sammenhæng til at beskæftige sig nærmere med sager fra de første protokoller: der tales tit om kirketugt, fattigforsorg, kirkeinventar – og mange gange om penge. Hvis der var nogen der havde forsyndet sig, så skulle den pågældende møde op i kirken for at blive formanet

alvorligt. Man kunne endda udelukkes fra menigheden. Dette forudsatte imidlertid dronningens indforståelse. Det var consistoriet ikke tilladt at øve kirketugt med hensyn til præsterne.
De fattige fik gratis lægehjælp og de blev behandlet ligesom andre patienter. Ved dødsfald blev de fattige begravet uden omkostninger. Kvinder blev båret til graven af kvinder, mænd af mænd.

Ville man deltage i nadveren, skulle man – efter huguenottisk skik – dagen før gudstjenesten hente sig en "mereau" – et altergangstegn, små mønter af bly eller blik, som ofte var dekorerede med en palme, en due eller et anker. Presbyterne uddelte disse "mereaux" ved kirkedøren.

Presbytere og diakoner

Efter den reformerte kirkeordning, som i 1541 på Johannes Calvins foranledning udkom i Genève ("Ordonnances ecclésistiques") og som også danner grundlaget for den første kirkeordning den reformerte kirke i Frankrig indførte i 1559 ("Discipline ecclésiastique") skal der i kirken bestå fire eller tre embeder: præster, presbytere (ældste), lærere og diakoner. Presbyterne har til opgave at styre menigheden sammen med præsterne og at varetage forskellige hverv som menighedens regnskaber og opsyn med byggeaktiviteter. De bliver valgt på livstid. Når et medlem af forstanderskabet går af, vælger consistoriet et nyt medlem. Proceduren hedder "cooptation" og blev i den tysk reformerte menighed først i vor tid erstattet gennem et rigtigt menighedsvalg. Presbyterembedet forstås efter oldkirkens regler, jfr. 1.Tim. 3, 8 – 12.
Det var skik at presbyterne om søndagen stod foran kirken med "klingbøjtel" for at indsamle til de fattige. Lige fra starten fandtes i menighederne ved siden af presbytere også diakoner. De tog sig først og fremmest af sociale opgaver . En af diakonerne førte fattigkassens regnskab i to år. Indtægterne stammede fra de "faste klingbøjtler", fra fattigkapitalen og fra legatrenter. (Disse 'diakoner' må ikke forveksles med vor tids begreb 'diakon', som betegner en slags kirkelig socialarbejder. Dengang var det et ulønnet tillidshverv. Protokoller og opbevarede kvitteringer giver oplysning om at consistoriet regelmæssigt ved hjælp af disse midler har bevilliget understøttelser. Udover disse omdelinger til aktuelle formål modtog nogle medlemmer pensioner fra menigheden. Dertil hørte også skolepenge til fordel for adskillige elever, hvis forældre ikke havde råd til det. Menighederne ejede næsten fra starten skoler og opfostringshuse; næstekærlighed var for dem ikke kun et historisk eller følelsesladt begreb, men et udtryk for Gud vilje. Det er ikke for ingenting at man dengang i Frankrigs huguenotkirker kun tillod én 'udsmykning' – nemlig en tavle med de 10 Bud på – suppleret med det dobbelte kærlighedsbud fra Matthæusevangeliets kapitel 22. Denne tradition tog Huguenotterne med op til deres nye hjemstavn.

Huguenotter og Valdesere i Skandinavien

af Ulrich Dusse

1. Første kontakter mellem de reformerte og Skandinavien

Allerede tidligt forsøgte den franskfødte reformator **Jean Calvin** (1509–1564) – som dengang virkede i Genève – at komme i kontakt med det danske og det svenske kongehus. Således dedicerede han sin kommentar til Apostlenes gerninger til Christian III. og hans efterfølger Frederik II. I to breve som han skrev til de to herskere i februar 1552 og i januar 1554 begrunder Calvin dette forehavende. Derudover gjorde han også forsøg på at sætte sig i forbindelse med det svenske kongehus, idet han dedicerede sin kommentar til de Tolv små profeter til Gustav Wasa.
Disse tilnærmelsesforsøg kan ikke have haft stor virkning. Da nemlig den polskfødte reformator **Johannes a Lasco** i 1553 sammen med en gruppe nederlandske flygtninge på vej fra England gjorde forsøg på at få optagelse i Danmark, fik han afslag, fordi den lutherske gejstlighed mente, at de reformerte var "endnu værre end papisterne". Den svenske kirke ytrede sig på lignende vis på en synode i 1593, da dens repræsentanter afviste "Zwinglis og Calvins vildfarelser". Stridspunkterne var først og fremmest de reformertes nadveropfattelse og prædestinationslæren. Desuden var de reformerte kendt for at være republikanere og kritikere af monarkiet.

2. "Réfuge" i Sverige

Ved hjælp af lutherske teologer havde Kong Gustav Wasa i 1527 ved et statskup indført reformationen i sit land. Under hans efterfølger, Erik XIV., blev der i Stockholm på foranledning af den reformerte statsråd Dennis Beurrée grundlagt den første lille Huguenotmenighed, som dog ikke kom til at eksistere længe. I modsætning til katolikkerne blev de reformerte ikke udvist af landet i 1617.
Gustav II. Adolf havde nemlig inviteret vallonske minearbejdere og smede til Sverige for at gøre landet uafhængigt af import af våben.
I 1640 blev pastor Robert Meaux indvandrernes første sjælesørger. Deltagelse i reformert gudstjeneste var strengt forbudt for svenske statsborgere. De reformertes situation forbedredes først, da Karl XII. tiltrådte regeringen. Kongen trådte endog ind for Huguenotterne over for Ludvig XIV. , men uden held. Hans efterfølger, Friederich II. af Hessen–Kassel, var gennem sit giftermål med Karl XII.s søster konge af Sverige. Han havde stor sympati for huguenotterne og inviterede i 1724 "réfugiés" til Sverige. I 1741 fik de tilladelse til at holde offentlig gudstjeneste og til at bygge et "temple". De reformerte og andre ikke–lutherske menigheder fik med nogle indskrænkelser indrømmet fuld

religionsfrihed i 1860. I 1873 opgav den fransk-reformerte menighed sit "temple" fra 1752 og flyttede til Humlegårdsgatan. Der blev også senere hen i 1925 det "Svenske Selskab for Fransk Protestantisme" grundlagt – under stærk medvirken af den lutherske ærkebiskop Nathan Söderblom. Idag er menigheden samlingssted for protestanter af reformert oprindelse: franskmænd, hollændere, svejtsere, belgiere – og i den senere tid også for folk fra fransktalende afrikanske lande.

3. Københavns menigheder

Grundlæggelsen og opretholdelsen af den tysk-reformerte og den fransk-reformerte menighed i Danmarks hovedstad er ikke til at tænke uden dronning Charlotte Amalies engagement. Hun var født som landgrevinde af Hessen-Kassel og giftede sig i 1667 med den senere Christian V. I Danmark nægtede hun at blive luthersk af politiske årsager og fik efter en del forhandlinger tilstået retten til fri religionsudøvelse ("liberum exercitium religionis") for sin egen person og hofstaten. Den lille hofmenighed kan anses som kimcelle til den senere grundlæggelse af kirken. Charlotte Amalie kom til at mærke den lutherske gejstligheds store indflydelse, da hendes mand besteg tronen i 1670. På grund af sin konfession blev hun ikke salvet sammen med sin mand. Allerede i den tid trådte Charlotte Amalie gang på gang i skranken for de forfulgte Huguenotter i Frankrig, hvorved den danske gesandt i Paris, Henning Meyercrone, var en uerstattelig medhjelper for hende.
Den juridiske forudsætning for indvandringen af trosflygtninge til det dansk-norske kongerige, Christian V.s privilegier, blev offentliggjort den 3. januar 1685. Privilegierne var ikke de første af denne art i landets historie. Allerede under Christian IV.s regeringstid fik reformerte i Altona og Glückstadt retten til at grundlægge menigheder. Christian V. selv offentliggjorde i 1681 "privilegia, so der neuen Vestung Christiansburg ertheilet". Det drejer sig herved om den planlagte fæstning Christiansburg ved Varel i det den gang danske Oldenburg. Det kom ikke til grundlæggelse af en menighed på stedet. Byen Fredericia fik i et åbent brev fra den 11.3.1682 af Christian V. garanteret retten til religionsudøvelse i frihed – "einem jeden christlichen Glaubens, wenn er auch nicht der augsburgischen Konfession zugethan ist." Muligheden for asyl i byen – der siden svenskerkrigene lå ødelagt – skulle stå åben for forbrydere, fallenter, katolikker, jøder og reformerte.
Privilegierne fra den 3.1.1685 var resultatet af lange forhandlinger mellem kongen, kommercekollegiet og de lutherske biskopper. Spørgsmålet om indrejsetilladelse for de reformerte der allerede inden Nantes-ediktets ophævelse talrigt kom til Danmark blev diskuteret. Efter en debat om calvinisternes påståede statsfjendlighed blev man tilsidst enig om følgende punkter: de reformerte skulle som alle landets undersåttere adlyde kongen og rette sig efter rigets love. Det betød bl.a. at børnene skulle undervises i den augsburgske

konfession; børn fra blandede ægteskaber skulle døbes luthersk; offentlig forkyndelse og mission var forbudt; kirkepenge skulle betales til sognets præst; derudover var troskabseden til kongen forudsætning for opholdstilladelsen. Privilegierne indrømmer de reformerte yderstgående religiøs autonomi – med de oven nævnte indskrænkninger. Det må betegnes som kompromis, at der senere blev indrettet kongelige komissarier, der udøvede en vis tilsynsret. Huguenotterne fik i de udvidede privilegier fra den 14.4.1685 tilstået forskellige begunstigelser, såsom skattefrihed i 20 år og toldfri indførsel af råstoffer til forskellige manufakturer.
Eftersom privilegierne blev offentliggjort i Frankrig blev tilflytningen af Réfugiés større. Af fransk–reformert menigheds kirkebøger – påbegyndt i 1685 – fremgår hvor indvandrerne kom fra. Mange stammede fra Paris, fra Provence og fra Dauphiné. Foruden franske officerer og andre militærpersoner nævnes der kunstnere, hattemagere, tæppevævere, guldsmede, vinhandlere og mange flere. Den 1.11.1685 blev den første offentlige gudstjeneste holdt i vinhandler Wigand Mikkelbekkers gård.(Begivenheden mindes på en tavle ved Nationalmuseet i Ny Vestergade) Gudstjenesten overværedes af dronningen og den hollandske og engelske ambassadør. For at udarbejde en kirkeordning mødtes den 24.12.1688 18 "chefs de famille et principeaux membres de l'Eglise reformée". Ni personer blev valgt som presbytere: tre nederlandske, tre tyske og tre af fransk afstamning. I 1689 besluttede man at danne et fransk "consistoire" og et nederlandsk/tysk "presbyterium". Efter at planen om at bygge en kirke på Christianshavn blev opgivet fik menighederne af kongen skænket en byggeplads i den indre by – lige overfor Rosenborg slot. Den nødvendige byggekapital skaffede man gennem kollekter, som hofmaler og presbyter Jacob d'Agar og pastor Mesnard samlede ind i henholdsvis Brandenburg og i Holland, mens den største indtægt bestod i 10.000 rigsdaler, som dronningen havde foræret menighederne. Den første prædiken i den nye kirke holdt den tyske præst Johannes Musculus over 3.Mosebog 26,11–12: "Jeg vil oplslå min bolig iblandt jer, og jeg vil ikke vrage jer. Jeg vil vandre midt iblandt jer, og jeg vil være jeres Gud, og I skal være mit folk". Den 16.11.1689 har Charlotte Amalie i et brev til sin broder, landgreve Carl af Hessen, beskrevet kirkens indvielse på føgende måde:" Am vergangenen Sonntag haben wir zum ersten Mal die Freude und Vergnügung gehabt, dem allerhöchsten Gott in unserer neuen Kirche zu dienen, zu loben und zu danken, dass er die Herzen regiert, dass wir ihm hie haben ein Haus zu Ehren bauen dürfen und unseren freien Exercis der Religion darinnen ungehindert üben. Es ist nicht ohne: wir werden darumb hie mehr geneidet und gehasst, auch verfolgt als niemals, vertrauen aber Gott, der werde uns schützen und uns bey demjenigen erhalten, was er Uns gegeben hat zu seiner Ehre und Herrlichkeit...".
Kirken er bygget i hollandsk barokstil og dens interiør genspejler den reformerte forståelse af gudstjenesten: prædikestolen – altså det sted, hvorfra ordet forkyndes – står i midtpunktet – ligesom i alle huguenottiske kirkers

"moderkirke", templet i Charenton i nærheden af Paris. Kirkerummet er i denne traditon ikke noget sakralt sted, men det hus, hvor menigheden samles omkring det hørlige (prædiken) og synlige (dåb, nadver) ords forkyndelse. Nadveren fejres i modsætning til den lutherske tradition ikke ved et alter men omkring et bord. (Det nuværende bord fik menighederne i 1973 skænket af Dronning Margrethe II. og Prins Henrik).
Dronning Charlotte Amalie lagde gennem en række af donationer grundlaget for menighedernes fremtidige eksistens. Ved hjælp af disse midler blev præstegårdene i henholdsvis Åbenrå og Gothersgade bygget. Dertil kom senere kirkeskoler og opfostringshuse. Menighedernes aktiviteter var efter god huguenotisk tradition ikke begrænset til "religiøse" mål. Allerede i Jean Calvins kirkeordning fra Genève møder vi ved siden af præster, presbytere og lærere diakoner, som skal tage sig af det sociale arbejde. Dette menighedssyn overtog den reformerte kirke i Frankrig, som i 1559 i anledning af sin første synode offentliggjorde sin bekendelsesskrift "Confession de foi" og kirkeordningen "Discipline Ecclesiastique". Spiritualiteten vi møder i disse dokumenter præger stadigvæk de reformerte menigheders gudstjenester og dagligdag. Det er ikke uden grund at huguenotterne og andre reformerte hver søndag under gudstjenesten hører de Ti Bud. Guds lov har for dem den samme betydning som Jøderne tillægger den: den forstås som "Thora", dvs. vejledning til livet; og det er ikke helt tilfældigt, at præsten – inden menigheden modtager Herrens velsignelse – hører sendingsordet:"Gå nu i Herrens fred; kom de syge og fattige i hu, vær rede til at prise Gud og forkynd hans navn".

4. Fredericia

I 1719 udsendte kong Frederik IV. oberstløjtnant Pierre Guyet du Boulet til Uckermark i Brandenburg for at invitere huguenottiske tobaksavlere ("planteurs de tabac"), som fra slutningen af 1685 havde bosat sig i egnen mellem Berlin og Stettin, til Danmark. Kongen ville oprette en tobaksmanufaktur og udpegede Fredericia – som siden 1682 var asylby – til franskmændenes bopæl. Så rejste Jacob Devantier, Daniel Le Blond og Paul d'Arrest som delegerede over Østersøen for at forhandle med den danske regering og for at besigtige Fredericia og andre egne i Jylland.
Inden deres ankomst til Fredericia fik huguenotterne den 29.9.1719 tilstået de følgende privilegier:

1. Staten overtager i 10 år betalingen af præstens løn
2. Tildeling af agerjord
3. Billigt bygningstømmer
4. Fritagelse fra offentlige servitutter
5. Fritagelse fra told, accise, forbrugsskat og militærtjeneste i 20 år
6. Fritagelse fra afgifter på dyrket tobak

7. Toldfri import af møbler og husgeråd
8. Kommandant og magistrat opfordres til at fremme kolonien

Privilegierne blev lovgyldige den 15.11.1720. Den 29.9. indtraf de første réfugés, hvis navne delvis forekommer i dagens Danmark: Armand (Hermann), Betacq, Le Blond, Bottelet, le Brun, Deleuran, Devantier, Dufresne, Dupont, Feut, Fournaise, Honoré, Le Fèvre, Louison, Vilain m.m.
Som andre steder opstod der også i Fredericia snart konflikter mellem indvandrerne og de indfødte. Det drejede sig først og fremmest om den agerjord man havde lovet franskmændene, som de kun fik overladt lidt efter lidt. Spændningerne voksede endnu mere, da 65 valdeserfamilier ankom den 1.2.1721. Da de – ligesom huguenotterne – pga.deres reformerte tro blev forfulgt af de savoyiske og franske myndigheder var de nødt til at forlade deres hjemland i de Cottiske Alper vest for Torino. De var brudt op fra Val Cluson i Piemont og havde søgt ly bl.a. i Svejts, Württemberg, Frankfurt/Main, Brandenburg og til sidst hos den franske menighed i Altona, som dengang hørte under Danmark. Forsøget på at opbygge en ny eksistens i Danmark mislykkedes, fordi valdesernes ankomst tidsmæssigt faldt sammen med de huguenottiske tobaksbønders første bosættelse i Fredericia. Der fandtes simpelthen ikke jord der var egnet til landbrug. Af den grund forlod de snart ubemidlet og skuffet Danmark. Under pastor Jean Martins ledelse tog de først til Altona og senere til Hannover. Tilsidst modtog de en indbydelse af landgreve Carl af Hessen – dronning Charlotte Amalies broder – om at bosætte sig i det nordlige Hessen. Her grundlagde valdeserne landsbyerne Gottstreu og Gewissenruh ved Weser. I Rigsarkivet findes der en liste over disse valdeseres navne (2).
Efter tildelelsen af mere jord udviklede huguenotmenigheden i Fredericia sig efterhånden til en vigtig faktor i byens økonomiske og kulturelle liv. Gennem mange generationer var tobaksdyrkelsen emigranternes økonomiske grundlag. Foruden tobak indførte huguenotterne forskellige slags grøntsager og korn: roer, hvede, asparges, kål, bønner og kartofler.
Menighedens åndelige liv fik fremgang, da presbyteriet i 1722 valgte hjælpepræsten for den fransk-reformerte menighed i København, Jean Martin, til menighedens første præst. Da Martin tiltrådte sit embede blev han valgt til "Commissarius for de fremmede familier som bosætter sig i Jylland". Han fungerede som mægler mellem kongen og kolonisterne på den ene og byens magistrat på den anden side. Det var også Martin, der i 1728 begyndte at indsamle kollekter i ind- og udlandet til oprettelsen af en kirke og en præstebolig. I 1728 flyttede Martin til Westfalen og modtog derefter et kald til at overtage præsteembedet i Holzappel ved Lahn. Jean Martins efterfølger, David Moutoux, var søn af Jacques Moutoux, der fra 1699 havde virket som præst for valdesermenigheden i Rohrbach-Wembach-Hahn i Odenwald/Tyskland. Kort efter at Moutoux havde overtaget sin nye stilling kom det til konflikter mellem ham og menigheden pga. hans livsførelse. Først og fremmest blev præsten

beskyldt for "krogang" – ofte forbundet med druk og slagsmål. I 1732 greb regeringen ind og afskedigede David Moutoux.
Under hans efterfølger, Jacques Bovet, lykkedes det for menigheden at bygge et "temple" og at erhverve en kirkegård. Midlerne dertil kom fra egne kollekter og betydelige gaver fra udlandet. Mindetavlen ved Reformert Skole minder stadigvæk om denne form for reformert solidaritet:" L'AMOUR DE DIEU L'A DÉSIRÉ. LA PRIÈRE L'A OBTENU. AU NOM DE CHRIST LES FRÈRES LES PLUS ÉLOIGNÉS ONT RÉPONDU À LEURS FRÈRES. À DIEU SEUL SOIT LA GLOIRE".
I deres fritid hjalp koloniens mænd til ved kirkebyggeriet, og kvinderne slæbte sten. Den 1.april 1736 stod kirken færdig. Kirken er et enkelt huguenottempel – uden tårn som alle kirker i fæstningsbyen. På trods af billedforbudet, som de reformerte ellers overholder meget nøje, findes der i kirken to glasbilleder med portraitter af Zwingli og Calvin!
Indtil 1981 havde menigheden en skole, som blev grundlagt i den tid, da Jules Charles Rieu (1817 – 21) var kirkens præst. Den var – ligesom kirken – hovedsagelig finanseret gennem gaver fra udenlandske kirker. Indtil lukningen har skolen igen og igen beriget byens og menighedens liv, og mange elever blev senere hen medlemmer af menigheden.
Iblandt menighedens præster skal der tilsidst nævnes to navne: Jean Marc Dalgas (1782–1811) og Heinrich August Aillaud. Dalgas har vi at takke for en bog om menighedens historie, som i 1797 udkom i København. Bogen indeholder bl.a. protokoller af samtaler , som Dalgas førte med Jacques Bétac, den sidste levende fra første indvandrergeneration. Bedre kendt end pastor Dalgas blev hans barnebarn, Enrico Mylius Dalgas, stifteren af "Det Danske Hedeselskab". Gennem hans initiativ lykkedes det at opdyrke den jyske hede, et foretagende der blev nødvendigt efter den tabte krig i 1864.
Pastor Aillaud skrev i 1979 i et læserbrev i tidsskriftet "Der Deutsche Hugenott":"... vores huguenottiske tradition er ret levende, og huguenotkorset bæres ikke kun på brystet men også i hjertet! Og i rådhusets vestibule har magistraten på en tavle ladet indskrive følgende ord: ' De (huguenotterne) gav byen deres præg.' Ja, den fransk–reformerte menighed i Fredericia har gennem århundrede været byens salt...".
Det er ikke nogen hemmelighed, at et af vor tids nøgleord er 'identitet', spørgsmålet om, hvem man egentlig er, eller hvor man har sine rødder; dette er en af grundene, hvorfor så mange samtidige leder efter deres forfædre og beskæftiger sig med genealogi. Tendensen er aldeles udbredt iblandt efterkommere af huguenotter. Mange er stolte af deres franske navn. Og engang imellem stilles der også spørgsmålet om, hvordan disse mænd, kvinder og børn kunne klare flugtens utallelige strabadser og farer. I huguenotternes historie findes der mange vidnesbyrd om, at de modtog deres åndelige kraft og udholdenhed gennem Bibellæsning. Og de regnede med at Gud – ligesom i Israels historie – også var tilstede med sin ånd i deres tilsyneladende håbløse

situation. Huguenottisk identitet beror ikke kun på et fransk navn og på erindringer om forfædrenes heltemod, men til syvende og sidst på den tro, der kommer til udtryk i Davids salmer, som huguenotterne satte så megen pris på. Derfor vil jeg slutte med et vers fra Davids salme 68, gendigtet af C.V.Garm i heftet "Huguenotsalmer", udgivet af Den reformerte Menighed i Fredericia:

Lov,pris og tak og ære skal
Ham rækkes fra hver kirkesal
Kun godt Han os beviser.
Og må vi med en byrde gå
Han bærer os med byrden på,
Hans fadernavn vi priser.
En Gud til frelse er vor Gud,
al styrkens Gud, al godheds Gud.
Lad Ham da takken høre.
Han kan og vil i dybest nød
fra døden selv og gennem død
os ind til livet føre.

(Oversættelse: Debora Dusse)

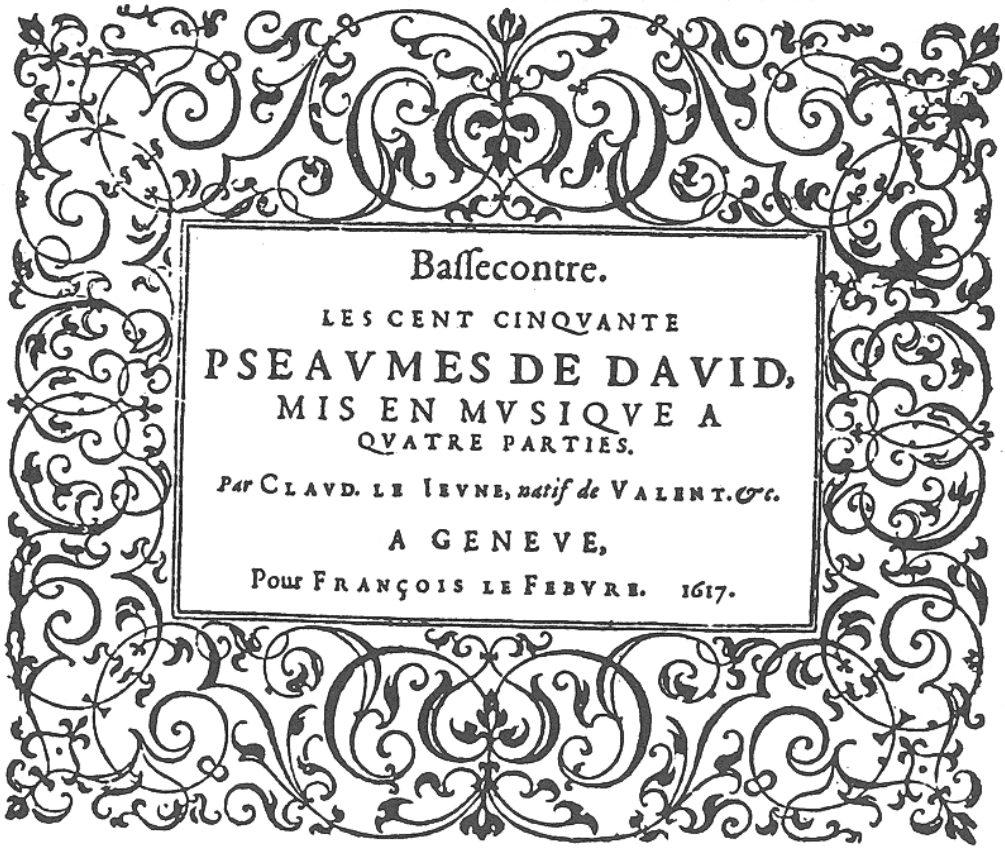
Basſecontre.

LES CENT CINQVANTE

PSEAVMES DE DAVID,

MIS EN MVSIQVE A QVATRE PARTIES.

Par CLAVD. LE IEVNE, natif de VALENT. &c.

A GENEVE,

Pour FRANÇOIS LE FEBVRE. 1617.

Om Huguenotsalmernes oprindelse

af Ulrich Dusse

1. Den første franske salmebog

Universitetsbiblioteket i München rummer iblandt mange andre kostbarheder en beskeden lille brochure med titlen "AVLCVNS pseaulmes et cantiques mys en chant. A Strasburg, 1539". Selvom skriftet virker meget beskedent betegner det et vendepunkt i kirkemusikkken – først og fremmest for fransktalende protestanter men senere hen også for evangeliske kristne af alle mulige konfessioner. Brochurens samler og – delvis – forfatter er Johannes Calvin, som siden 1538 virkede som præst for den franske flygtningemenighed i Strassburg. Allerede i sin senere så berømte "Institutio Christianæ religionis" (1.udgave,Basel 1536) nævner han sangen af Davids salmer i gudstjenesten og i kirkeordningen fra 1537 skriver han:"...som vi gør det for tiden er de troendes bønner så kolde at det er en skam. Davids salmer kunne stimulere os til at løfte vore hjerter til Gud ... de kunne bevæge os til ved lovsang at ophøje hans navns ære."
Udover præstegerningen holder Calvin forelæsninger over Ny Testamente ved et gymnasium, som brødrene Sturm lige havde grundlagt. I Strassburgs kirker – byen var en af de første i det Tyske Rige der var gået over til reformationen – lærte han noget at kende, han ikke havde hørt før: menigheden sang – ligesom i Basel – gammeltestamentlige salmer der var berimet. Denne skik går tilbage til Martin Luther. Hans gendigtning af Davids salme 46 er kendt hele verden over." Ein feste Burg ist unser Gott" eller"C'est un rempart que notre Dieu" eller "Vor Gud han er så fast en borg". Forskellige teologer fra Strassburg som f.e. Martin Bucer og Wolfgang Capito har ført denne tradition videre, og musikere som Matthias Greitter (f.e. Davids salme 68 "Erhebet er sich unser Gott","Que Dieu se montre seulement", "Opløft din styrke, Gud, og kom") og Wolfgang Dachstein har skabt melodierne.
Efterhånden blev huguenotmenigheden ligestillet med de tyske menigheder, dvs. de fik også lov til at holde nadver og havde også brug for en salmebog. Calvin havde i Frankrig gjort bekendtskab med den franske hofdigter Clément Marots (1497–1544) gendigtninger af bibelske salmer. Han havde berimet dem og de blev ved hoffet og andre steder sunget efter verdslige chanson–melodier.
Calvin tog denne idé op og samlede 13 Marot–tekster, føjede nogle egne til og lod dem trykke i 1539 i Strassburg. Bogen indeholder 22 salmer, de Ti Bud og Simeons lovsang samt den Apostoliske trosbekendelse. Salmerne blev sunget efter de melodier som blev brugt i byens tysktalende menigheder. Den nye menighedssang må have været en vældig oplevelse for de samtidige. En student fra Belgien skriver om det :"...det er en god sag når man opholder sig dér, hvor Guds ord forkyndes rent og hvor sakramenterne uddeles uforfalsket; også når man hører at folk synger de smukke salmer om Herrrens undergerninger. I

begyndelsen kunne jeg ikke tilbageholde tårerne – glædestårer – da jeg hørte menigheden synge. Der er ingen stemme der overdøver de andre. Enhver holder en salmebog i hånden. Mænd og kvinder – alle lovpriser Herren".

2. Le psautier de Genève

I 1541 bad Genèves magistrat Calvin – som man i 1538 havde bandlyst fra byen – om at vende tilbage. Den eneste betingelse han stillede var indførelsen af en forpligtende kirkeordning ("Ordonnances Ecclésiastiques"), som alle borgere skulle skrive under på. Dertil hører også en gudstjenesteordning ("Forme des prières et chants ecclésiastiques averc la manière d'administrer les sacrements et de consacrer le marriage selon la coutume de 'Eglise ancienne") og en bog med Davids salmer. Calvin skaffede sig ialt 17 nye Marot–salmer og efterhånden erstattede han sine egne gendigtninger med den franske hofpoets versioner. De nye melodier blev skabt af bl.a. Guillaume Franc, Louis Bourgeois og Pierre Dagues, der virkede som kantorer ved kirken St.Pierre i Genève.
Den nævnte gudstjenesteordning udkom i 1542 og i bogens forord skriver Calvin bl.a. om Davids salmer:" ... vi véd af erfaring at sangen indeholder stor kraft og virkning til at bevæge menneskernes hjerter. Når man synger i kirken skal dette ske med vægt og værdighed (poids et majesté), som den hellige Augustinus siger...Iblandt de ting der kan skaffe menneskene nydelse er sangen den første og vi burde anse ...sangen som en Gudsgave... og det passer hvad den hellige Augustinus siger et andet sted: ingen kan synge noget der er Gud værdigt, hvis han ikke har modtaget det fra Gud. Derfor – selvom vi søger andre steder hen – vil vi ikke finde nogle sange, der bedre passer dertil end Davids salmer, som han har modtaget fra Helligånden. Og når vi synger Davids salmer er vi visse på at det er Gud der lægger dem i vor mund, som om han selv ville synge i os...".
I 1543 ankommer Clément Marot – som i mellemtiden havde været fængslet to gange for sin protestantiske tros skyld – som flygtning til Genève. Calvin beder ham om at berime alle Davids salmer. På denne måde opstår der 19 nye sangbare salmer som udkommer i 1543; sine egne salmer lader Calvin slippe. Bortset fra Matthias Greitters vise til Davids salme 36 forsvinder alle melodier fra Strassburg–salmebogen.

Efter at Clément Marot i 1543 havde forladt Genève bad Calvin Theodore de Bèze om at fuldende salmernes gendigtning. De Bèze (1519 – 1605) stammede fra Vézelay i Bourgogne og var digter, jurist og teolog. I 1558 flyttede han fra Lausanne til Genève og blev der bl.a. rektor for det akademi, som han sammen med Calvin i 1559 havde grundlagt. Den første fuldstændige samling af alle 150 Davids salmer ("L'integrale") udkom i 1562. Ved siden af Marots og de Bèze's tekster indeholdt bogen de Ti Bud og Simeons sang. Melodierne havde Guillaume Franc, Louis Bourgeois og Pierre Dagues bidraget med. Værket var

meget afrundet og fik med det samme en enorm publikumssucces. Det var ikke Calvin men Luther der havde opfundet den nye måde at synge Davids salmer på, men Genèves reformator var den første der konsekvent og med vedvarende succes havde omdannet den gamle pagts salmebog til den nye pagts salmebog – dvs. kirkens.
Sammen med salmebogen fra 1562 er der overleveret 127 melodier (Greitter, Franc, Bourgeois, Dagues, de la Möelle mm.) De viser forskellige typiske kendetegn: 1) de omfatter højst en oktav; 2) halvenoden ved liniens begyndelse og slutning; 3) udelukkende brug af kvart– og halvenoder, ingen punktering; 4) ingen melismer; 5) efter enhver melodilinie findes der en halvpause.
En af kilderne til denne melodistil var humanistiske kompositioner, de såkaldte "oder", som havde deres oprindelse i antikken.

3. Hvordan blev salmerne sunget ?

Calvins menighed har sunget enstemmigt og uden instrumental akkompagnement. Men der fandtes altid et kor af elever, dirigeret af kantoren ("chantre"). Eleverne havde i forvejen lært salmerne udenad og skulle lede menighedens sang. Denne tradition er iøvrigt bevaret i mange reformerte kirker verden over. Mens Tysk reformert skole fungerede var dens elever forpligtet, til at synge i kirken.
Den nye form for menighedssang krævede at man i Genève indførte salmebøger. Derfor blev der allerede mellem 1562 og 1565 trykt ikke mindre end 23 forskellige udgaver af bogen! Og det var alle 150 Davids salmer der i løbet af seks måneder blev sunget.
Dette minder lidt om munkenes regel fra middelalderen. Benedikt af Nursia havde forlangt: "I løbet af en måned gennem Davids salmer, i løbet af et år gennem den Hellige skrift." En parallel til denne praksis er den oldkristne – og reformerte – skik at udlægge hele bibelske bøger – den såkaldte 'lectio continua'.

4. Salmernes udbredelse og tradition

Selvom der i den reformerte kirke kun blev sunget enstemmigt, opstod der efterhånden mange smukke satser til Genève–salmerne. Iblandt komponisterne kan nævnes: Louis Bourgeois, Philibert Jambe de Fer (myrdet under Bartholomæusnatten i 1572), Samuel Maréschal og den berømte Claude Goudimel (1505 – 1572), som led samme skæbne som Jambe de Fer. Goudimels samling af Davids salmer med bearbejdelse blev for første gang trykt 1565 i Genève af trykkeriet Jaqui. Denne såkaldte "psautier de Jaqui" dannede grundlaget for Goudimels verdensberømmelse. Ved siden af disse mestre må nævnes Paschal de l'Estocart og Claude le Jeune, der er næsten så alsidige som Goudimel. Til de kunstnere der udmærkede sig ved pragtfulde salmekompositioner hører også Jan Pieterszon Sweelinck, som var organist ved Amsterdams Oude Kerk. Under gudstjenesten havde man næsten aldrig brug for

organisten, idet den reformerte menighed sang enstemmigt uden akkompagnement. Til gengæld skulle Sweelinck give daglige orgelkoncerter. Til dette formål komponerede han fire- eller ottestemmige satser til alle Davids salmer. I Amsterdam grundlagtes et Collegium Musicum specielt til det formal at indstudere salmemotetterne under komponistens ledelse.
I løbet af ganske få år udbredtes Genève-salmerne til hele Europa og Amerika. De blev med det samme oversat til italiensk, ungarsk, tysl, polsk, hollandsk og engelsk.
Lidt af disse spændende musikhistoriske processer kan man opleve, når man synger eller læser salme 474 i Den Danske Salmebog, som er en gendigtning af Davids salme 130, "Jeg råber fast, o Herre, af dybsens nød til dig." Salmen blev oprindeligt berimet af Marot og melodien stammer – efter salmebogens oplysning – "fra Fransk psalter", dvs. fra Genève. Der findes også flere spor efter Genève-salmerne i Den Danske Salmebog; det drejer sig om melodierne til salmerne 71; 170; 257; 285; 535; 547; 564; 674.
Genève-salmernes store succes var også forudsætningen for, at en jurist fra Königsberg, Ambrosius Lobwasser, i 1572 oversatte og berimede Davids salmer på tysk – til brug i de lutherske kirker.
De originale Genève-salmer blev af huguenotterne også bragt til deres værtslande, og de blev senere hen trykt bl.a. i England og Tyskland. Disse salmer har ikke kun tjent som liturgiske viser, men de har ofte ledsaget mennesker i fængsel, på galejerne, under skafottet og på bålet. Efter Nantes-ediktets ophævelse i 1685 blev det forbudt i Frankrig at synge Davids salmer. Mange gange har de franske protestanter identificeret sig med Israel og dens ørkenvandring; Davids salme 66 vidner om det: " ...Pris vor Gud, I folkeslag, lad lovsangen lyde! Han holder os i live og lader ikke vore fødder vakle. For du prøvede os, Gud, du lutrede os, som man lutrer sølv; du lod os gå i fanggarnet, du lagde byrder på vore hofter; du lod mennesker ride hen over hovedet på os, vi måtte gennem ild og vand. Men så førte du os ud til overflod."
Indtil midten af det 19. årh. har denne psalter været det hyppigst trykte musikværk i hele Europa. Denne udbredelse skete uafhængig af konfessionerne og blev indtil vor tid ikke overtruffet af nogen anden salmebog. Også i vort århundrede har kendte komponister som Arthur Honegger, Frank Martin, Zoltán Kodaly og Lájos Bárdos fra Huguenotsalmerne modtaget mangfoldige inspirationer.
De tre reformerte menigheder i Danmark står også med hensyn til deres salmer i en lang overleverings sammenhæng. De synges stadigvæk på dansk, tysk og fransk. Til Fredericia-menighedens hæfte "Huguenotsalmer" – som vi er meget taknemmelige for – er der i den senere tid kommet nogle nye Davids salmer, gendigtet af de københavnske menighedernes forhenværende organist, Elisabeth Gründer. Hendes salmer holder menigheden stadigvæk meget af.
Måtte Davids salmer også i fremtiden i vore københavnske menigheder virke som inspiration og invitation til at lovprise Herren!

Huguenot- og Valdesermuseer

FRANKRIG

La Bibliothèque et le Musée du
Protestantisme Francais
54,rue des Saints-Pères
F - 75007 Paris

La Tour de Constance
F - 30220 Aigues Mortes (Gard)

Musée du désert
Le Mas Soubeyran-Mialet
F - 30140 Anduze

Musée du Protestantisme
en Languedoc
Château de Ferrières
F - 81260 Brassac (Tarn)

Mémorial Huguenot
de l'Ile Sainte-Marguerite
F - 06400 Cannes

Musée de la France Protestante
de l'Ouest
le Bois-Tiffrais, Monsireigne
F - 85110 Chatonnay (Vendée)

La Tour de Crest
Citadelle
F - 26400 Crest

La Bibliothèque et le Musée
du Protestantisme du Centre de la France
F - 89300 Joigny (Yonne)

La Muse
F - 84360 Mérindol (Vaucluse)

Musée Calvin
pl.Aristide Briand

F - 60400 Noyon (Oise)

Musée du Protestantisme Dauphinois
F – 25160 Poët–Laval (Drôme)

Musée du Vivarais Protestant
Le Bouschet – de Pranles
F – 07000 Privas (Ardèche)

Musée Huguenot
de l'Eglise Réformée de la Rochelle
2, rue Saint Michel
F – 17000 La Rochelle

Mémoral du Serre de la Palle
F – 07190 Saint–Genest–Lachamp (Ardèche)

Maison de Saint–Hippolyte–du Fort
F – 30170 Saint–Hippolyte–de –Fort (Gard)

Château d'Olbreuse
F – 79210 Usseau

TYSKLAND

Deutsches Hugenottenmuseum
Hafenplatz 9a
D – 34385 Bad Karlshafen

Deutsches Hugenottenmuseum
Französischer Dom
Gendarmenmarkt
D – 10117 Berlin

Stadtmuseum Erlangen
Martin–Luther–Platz 9
D – 91054 Erlangen

Heimatmuseum Friedrichsdorf–Seulberg
Alt–Seulberg 46
D – 61381 Friedrichsdorf

Stadtbibliothek und - archiv
Rathaus
D - 61381 Friedrichsdorf

Städtische Sammlungen
für Heimatkunde
Hugenottische Abteilung
D - 34369 Hofgeismar

Heimatmuseum
Hugenottische Abteilung
D - 63263 Neu-Isenburg

Henri-Arnaud-Haus
Waldensermuseum und Bibliothek
D - 75443 Ötisheim-Schönenberg

Heimatmuseum Schwabendorf
D - 35282 Rauschenberg/Hessen

Heimatmuseum Walldorf
Langstrasse 70
D - 64546 Mörfelden-Walldorf

BELGIEN

Musée de la vie wallone
Cour des Mineurs
B - Liège

ITALIEN

Museo Storico Valdese
I - 10060 Prali (To)

Museo Valdese
I - 10060 Rorà (To)

Museo Storico Valdese
I – 10066 Torre Pellice (To)

SYDAFRIKA

Huguenot Memorial Museum
Box 37
7690 Franschhoek

Huguenot Museum
Præstegård Paarl
7620 Paarl

USA

Huguenot Street
The Huguenot Historical Society
P.O.Box 339
New Paltz, N.Y.12561

URUGUAY

Museo Valdense Sudamericano
Colonia Valdense
(Dpto.de Colonia)

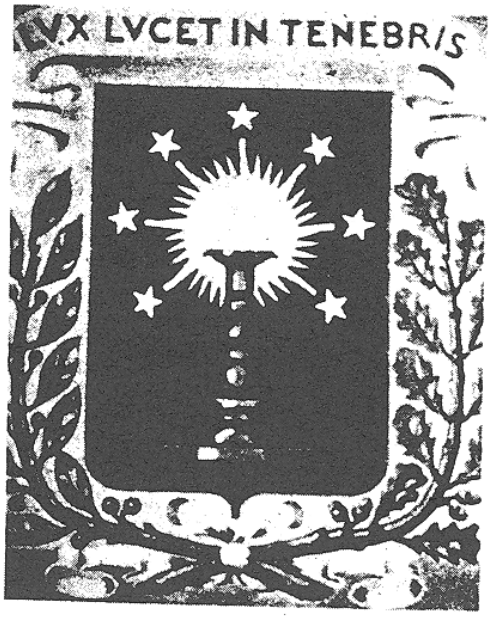

Valdesernes våben

LITTERATUR (Udvalg)

(Fortegnelsen stammer fra:H.& U.Dusse:Die Deutsch Reformierte Kirche zu Kopenhagen,København 1977,s.134–136 og er suppleret med nogle nyere titler)

1. Dokumente aus dem Archiv der deutsch-reformierten Gemeinde

Privilegien Christians V. vom 3. Januar 1685, Original auf Pergament mit königlichem Siegel.

Donation der Königin Charlotte Amalie, vom 4. September 1713, Original auf Pergament mit königlichem Siegel.

Reglement der Königin Charlotte Amalie vom 24. März 1714.

Privilegien Frederiks IV. vom 12. Dezember 1699, Original auf Pergament mit königlichem Siegel.

Presbyterialprotokolle ab 3. Mai 1687 bis 1977 (deutsch und teilweise lateinisch).

Der Reformierten Teutsch Copenhagener Gemeine Kirchendocumenta (ab 1685).

Manual oder Handbuch über dem Kirchenwesen bey der Teutschen Reformierten Gemeine, Copenhagen 1769, durch J. G. Aschoff.

Hauptbuch der Kirchen gelder Balance und Cassabuch der Kirchen- und Armengelder, 1690–1751.

Nachrichten für die Prediger von J. H. Colsmann, 1773.

1. und 2. Collectenbuch, 1728 (Reisekosten des Pfarrers Hérault und des A. Jean).

Die Akte über den Bäckerhof Vimmelskaft 37.

Die Akte, den Umbau des Predigerhauses betreffend, 1847.

Des reformirten Erziehungshauses Protokoll, 1761–1891.

Die Auflösung der Deutsch Reformierten Schule, 1925–1926 (Manuskript).

Die Akten der Schulleiter A. D. Heger und J. Born. (1808–1887).

Verhandlungen über die Einführung der dänischen Sprache in die Reformierte Kirche. 1766.

2. Monographien und Aufsätze

P. Bartels: Johannes a Lasco I: Leben und ausgewählte Schriften der Väter und Begründer der reformirten Kirche. Bd. 9, Elberfeld 1861.

W. Baur: Bilder aus der Geschichte der Deutsch-reformierten Schule in Kopenhagen, 1941 (posthum).

W. Baur: Jahresbericht 1929–1930.

L. Bobé: Johan Caspar Lavaters rejse til Danmark i Sommeren 1793, Kjøbenhavn 1808.

L. Bobé: Charlotte Amalie, Königin zu Dänemark, Prinzessin von Hessen-Cassel und die Anfänge der Deutsch und Französisch Reformierten Kirche zu Kopenhagen. Kopenhagen 1940.

J. G. Maurenbrecher: Skizze zu einem Lustspiel in 5. Aufzügen. »Die Irrtümer oder viel Lärm um nichts«. Kopenhagen 1791.

J. G. Maurenbrecher: Religion Jesu, die treueste Freundin der Menschen und der Staaten. Kopenhagen 1789.

E. Mengin: Das Recht der französisch-reformierten Kirche in Preussen. Berlin 1929.

E. Mengin: Tagebuch des Pastors Konrad Johann Kersting. Kopenhagen 1942, in: Quellenschriften zur Geschichte der Deutsch Reformierten Kirche zu Kopenhagen, Heft 1.

E. Mengin: Das älteste Mitgliederverzeichnis der Deutsch Reformierten Kirche zu Kopenhagen vom Jahre 1690. Kopenhagen 1944. In: Quellenschriften, Heft 2.

E. Mengin: Das Edikt von Nantes, (ed.) Flensburg 1963.

E. Mengin: Calvin und Dänemark. In: Deutsch Reformierte Kirche. Mitteilungen aus der Gemeinde 1951, 3 und 4, und 1952, 1.

E. Mengin: Den reformerte kirke, in: Danmarks Frikirker, ed. F. Bredahl Petersen. Kopenhagen 1954.

W. Mogk: Ernst Mengin (1893–1973) als Kirchenpolitiker und Hugenottenforscher. Biographie und Bibliographie. In: »Der Deutsche Hugenott«, 1973, 3.

W. Mogk: Die periodischen Veröffentlichungen der Deutsch Reformierten Kirche in Kopenhagen. In: »Der Deutsche Hugenott«, 1973, 4.

R. Mosen (ed.): Das Leben der Prinzessin Charlotte Amélie de la Trémoille. Oldenburg und Leipzig 1892.

F. L. Mourier: Dronning Charlotte Amalia født princesse af Hessen, de franske Flygtningers Velgørerinde. Kopenhagen 1816. (Særtryk af Dansk Minerva).

J. W. G. Norrie: De britiske menigheder i Helsingør. København 1940.

H. F. Rørdam: Om fremmede religionssamfund, især Kalvinisternes Stilling her i Landet i Christian V.s Tid. In: Kirkehist. samlinger, 3 R. III.

W. Schlosser: Diaspora und Ökumenismus aus der Sicht einer Auslandsgemeinde. In: Jahrbuch des Gustav-Adolf-Werkes 1968, S. 71 ff.

W. Schorn: Da voldene stod. Kopenhagen 1905.

J. Steenberg: Reformert kirke. In: Danmarks kirker, udgivet af Nationalmuseet, Kopenhagen 1967.

N. J. Windfeld Lund: Kartoffeltyskerne. Livsvilkår i de jyske hedekolonier i det 18. årh. In: Folk og kultur. København 1975.

. . .: Le Danemark dans ses rapports avec la France. Kopenhagen 1935.

J. Møller: Mølleåen. København 1971.

A.Jeppesen: Kongens kolonister, Fredericia 1982

B.Østergaard: Invandrernes Danmarkshistorie, København 1983

St.Steffensen (ed.): På flugt fra Nazismen, København 1987

deri:H.Riskær Steffensen:Ernst Mengin (1893–1973)Teolog og filolog (s.267f.)

M. Brandt: Jeg har elsket og levet. Kopenhagen 1942.

I. Budtz-Jørgensen: Reformert kirke. In: 148 danske bykirker. Ed. A. Bolvig. Kopenhagen 1974.

J. Calvin: Institutio christianæ religionis, 1560, ed. O. Weber, Neukirchen 1963.

D. L. Clément: Notice sur l'église réformée française de Copenhague, Paris et Strasbourg, 1870.

J. H. Colsmann: Jubelpredigt 1789.

A. Devantier: Huguenotterne i Fredericia, Fredericia 1969.

U. Dusse: Den reformerte kirke, in: Kristenhedens kirkesamfund, tradition og opbrud, Kopenhagen 1974.

U. Dusse: Die Deutsch-reformierte Kirche in Kopenhagen. In: Gemeindeblatt der St. Gertrudsgemeinde in Stockholm, 1975, 3.

U. Dusse: Die Kurfürsten Friedrich Wilhelm und Friedrich III. von Brandenburg als Förderer der Reformierten in Dänemark. In: »Mitteilungen«, 1976, 2.

M. Le Sage de Fontenay: Slægten Le Sage de Fontenay, Kopenhagen 1974.

F. Friis: Les Suisses au Danemark à travers les âges. Lausanne 1975.

C. Chr. von Gehren: Kurze Darstellung der Geschichte der Reformierten in Dänemark vom Anfang ihrer öffentlichen Religionsübungen bis auf die gegenwärtigen Zeiten, in: Magazin für Kirchengeschichte und Kirchenrecht des Nordens. Ed. von F. Münster. Altona 1794.

C. Chr. von Gehren: Kurze Darstellung der Geschichte der Reformirten in Dänemark, von der Reformationszeit bis auf die gegenwärtigen Zeiten. In: Professor D. Münters Magazin für Kirchengeschichte und Kirchenrecht des Nordens. Altona 1794.

C. Chr. von Gehren: Predigten zur Beförderung des Wahren und Guten unter nachdenkenden Christen. Kopenhagen 1792, 1794 und 1802.

C. Chr. von Gehren: Nachricht für hiesige Eltern, die künftige Verfassung ihrer Gemeindeschule betreffend. Kopenhagen 1802.

V. Hermansen: Reformert kirke, in: »Københavns gamle kirker«, Kopenhagen 1932.

A. Hvidtfeldt: Ernst Mengin. Særtryk af Universitetets festskrift. 1973.

B. Janssen: De reformerte i Danmark, Kopenhagen 1922.

S. Jungløv - P. Nicolet: Reformert Kirke Kjøbenhavn. (Maschinenschrift). (Ohne Jahr).

P. Lauring: Danmarks Historie, Kopenhagen 1968.

J. C. Lavater: Manuskript der Predigt vom 30.6.1793 (Fragment in der Universitätsbibliothek Kopenhagen).

V. Lorenzen und A. Jørgensen: Den Reformerte Kirke i København, Kopenhagen 1914.

J. Ludwig: Die reformirte Gemeinde in Fredericia. Bremen und Leipzig 1886.

J. Ludwig: Auf Hugenottenpfaden. Gesammeltes. Basel 1914.

A. Malinowski: Vasa sacra. »Deutsch Reformierte Kirche. Mitteilungen aus der Gemeinde«. 1950, 1.

KILDEHENVISNINGER

Side 12: "En Huguenot-Krønnike", i Tidsskrift for Historisk Forskning, Sept.1990, Nr.3

Side 16: "Erinnerungen eines Hugenottenpfarrers", i "Auf Einladung des Landgrafen", udg.Helmut Burmeister, Kassel 1985, s.50-53. På dansk: Kristeligt Dagblad, 8.1.1985

Side 27: "På flugt fra Nazismen", udg.Steffen Steffensen, København 1987, s.267-268

Side 33: "Der Deutsche Hugenott", 1969, Nr.2, s.38

Side 34: Gjellerups Verdenshistorie, Reformation og Modreformation,København 1971, s.117f.

Side 36: Deutsch reformierte Kirche, Mitteilungen aus der Gemeinde, nov./dec.1992, s.15

Side 38: "300 år gudstjeneste i den Reformerte Kirke i København", København 1989

Side 42: Foredrag ved "Deutscher Waldensertag", holdt den 22.9.1990 i Walldorf/Hessen

Side 49: Foredrag ved en koncert med Huguenotsalmer, sunget af koret fra den Reformerte menighed i Frankfurt/Main, 11.11.1989

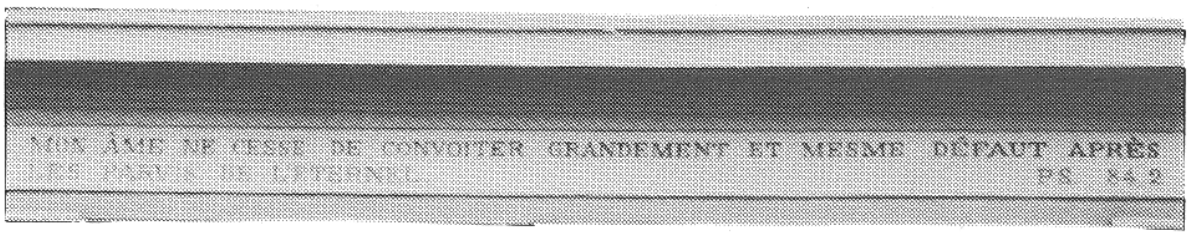

"Min sjæl fortæres af længsel efter Herrens forgårde." Ps.84,2

Indskrift over den Reformerte Kirkes dør i Fredericia

DOKUMENTER

CHRISTIAN V.s PRIVILEGIER
3.januar 1685
(Uddrag)

I

Die von Ihrer Königlichen Mayt. zu Dennemarck/Norwegen/denen von der Reformirten Religion allergnädigst ertheilte PRIVILEGIEN de dato Kopenhagen den 3 Januarii Anno 1685.

1.

Sollen alle und jede Reformirter Religion weß Standes und Condition dieselbe auch seyn mögen/so in Ihrer Königl. Mayt. zu Dennemarck/ Norwegen/Reiche und Lande sich begeben, daselbst wohnen und bawen wollen/gleich andere Erb-Unterthanen/Ihrer Kön. Mayt. alß Ihrem rechten Erb-König und Herrn den gewöhnlichen Eyd abstatten/deroselben hold und trew seyn/dero Nutzen und bestes mit höchsten Fleiß befoderen/Schaden und Nachtheil aber nach äusserstem Vermögen/ hinderen und abkehren.

2.

Dan sollen sie auch in allen Weltlichen Sachen nach Ihrer Königl.Mt. Gesetzen/Verordnungen und Befehlen sich allerdings richten/und dero Befehlhaberen gebührenden Gehorsam leisten/so weit es ihren nachfolgenden Privilegien nicht zu wiedern.

3.

Sollen die unter Ihnen selbst in Geistlichen/Ihre Kirche und Schulen betreffenden Sachen vorkommende Streitigkeiten/imfall sie selbige nicht in der Güthe beylegen können/durch Commissarien, so Ihre Königl. Mayt. ihnen auf gebührendes Ansuchen allergnädigst verordnen wollen/ entweder in der Güthe oder durch rechtmäßig Urtheil gehoben werden.

4.

Sollen sie auch in ihren Schulen oder Häusern keine andere Kinder alß von der Reformirten Religion unterweisen/noch jemand zu Ihrer Religion entweder directè oder indirectè bereden/viel weniger die jenige/so sich etwa zu ihrer Religion freywillig begeben möchten/annehmen;

7.

Dahingegen sollen sie das freye Exercitium ihrer Religion für sich und die ihrige haben; Zu welchem Ende ihnen ein bequemer Platz auff Christianshaven umb daselbst eine Kirche zu bawen/und darin ihren Gottesdienst zu verrichten angewiesen werden solle.

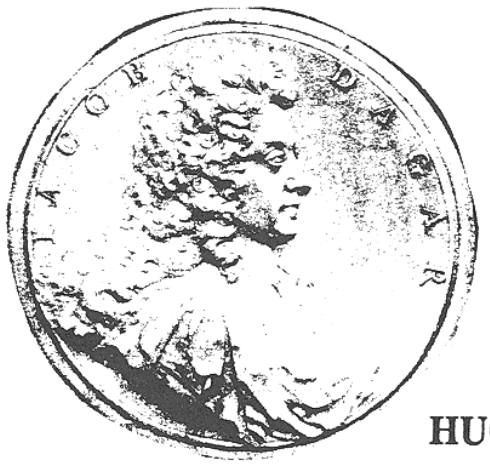

JACOB D'AGAR

HUGUENOT I DANSK TJENESTE

Christian V. til den danske ambassadør i Berlin Johan Hugo von Lente

Demnach Wir allergnädigst für guth befunden, Unsern Hoff-Junckern und Hoff-Schilder *Jacob d'Agar,* nach dem Chur Brandenburgischen Hoffe abzufertigen, umb Uns des Chur Fürsten, der Chur Fürstin, des Chur Printzen, der Chur Princessin und der übrigen Churfürstlichen Kinder Portraits anhero zurück zu bringen, zugleich Ihme auch von hiesigen Reformirten aufgetragen worden, bey gedachten Churfürstens Dhl. u. Lbd. Ansuchung zu thuen, damit denselben, in Dero Churfürsten-tumb- und Landen, eine Beystewer, zu Aufbawung einer reformirten Kirchen und Unterhaltung der Kirchen Bedienten, zu samblen verstattet werden möchte, So befehlen Wir Dir hiemit allergnädigst, gedachten *d'Agar,* so viel sich mit guter manier würdt thuen laßen, dahin beforderlich zu sein, damit Er nicht allein zum Churfürsten, der Chur Fürstin, den Chur Printzen, der Chur Princessin und den übrigen Churfürstlichen Kindern, umb Sie selbsten nach dem Leben abzuschildern, admittirt, sondern Ihme auch die verlangte permission, Eine Beystewer zu vorbesagtem Ende in den Chur Brandenburgischen Landen zu samblen ertheilet werden möge.

Geben auf Unser Residentz zu Copenhagen den 18. May 1685.

Kurfyrst Friedrich Wilhelm af Brandenborg til Christian V.

... Nachdem E. K. M. gefallen, Dero Gentilhomme, Mr. d'Agar, zuerlauben, sich eine Zeitlang an Meinem Hofe aufzuhalten, umb Mein und Meiner Familie portraits zu machen, und derselbe sich nunmehr wieder zu E. K. M. zu verfügen vorhaben, Als habe Ich ihn mit diesen Zeilen begleiten, und den ruhm eines vortreflichen Mahlers, seinem Verdienst nach, beylegen, ihn auch zu E. K. M. hohen Gnaden freundvetterlich recommendiren wollen ...

Potsdam den 24. Nov. 1685.

EDIT DE NANTES
EDIT DE PACIFICATION
(DIT DE NANTES)

Nantes, avril 1598. — Henry .....
..... Entre les grâces infinies qu'il a pleu à Dieu de nous départir, celle-ci est bien des plus insignes et remarquables, de nous avoir donné la vertu et la force de ne céder aux effroyables troubles, confusions et désordres, qui se trouvèrent à nostre advènement à ce royaume, qui estoit divisé en tant de partis et de factions que la plus légitime en estoit quasi la moindre, et de nous estre néantmoins tellement roidis contre ceste tourmente, que nous l'ayons enfin surmontée, et touchions maintenant le port de salut et de repos de cet estat...

(6) Et pour ne laisser aucune occasion de trouble et différends entre nos subjects, nous avons permis et permettons à ceux de ladite religion prétendue réformée vivre et demeurer par toutes les villes et lieux de cestuy notre royaume et pays de nostre obéissance, sans estre enquis, vexez, molestez ny adstraints à faire chose pour le faict de la religion contre leur conscience, ne pour raison d'icelle estre recherchez ès maisons et lieux où ils voudront habiter, en se comportant au reste selon qu'il est contenu en nostre présent édict.

(16) Nous permettons à ceux de ladite religion de pouvoir bastir des lieux pour l'exercice d'icelle aux villes et places où il leur est accordé.

Extraits de la brochure : "Textes et documents sur l'histoire du Protestantisme dans le Gard" par Pierre FANGUIN - Archives Départementales du Gard.

EDIT DU ROY
DU MOIS D'OCTOBRE 1685

portant révocation de celui de Nantes

Introduction aux principales dispositions.

Louis, par la grâce de Dieu Roy de France et de Navarre ; A tous présens et avenir, Salut. Le Roy Henri le Grand notre ayeul de glorieuse mémoire, voulant empêcher que la paix qu'il avoit procurée à ses sujets, après les grandes pertes qu'ils avaient soufertes par la durée des guerres civiles et étrangères, ne fût troublée à l'occasion de la R.P.R.* comme il estoit arrivé sous les regnes des Roys ses prédecesseurs, auroit par son Edit donné à Nantes au mois d'avril 1598 réglé la conduite qui seroit à tenir à l'égard de ceux de ladite religion, les lieux dans lesquels ils en pourroient faire l'exercice, établi des juges extraordinaires pour leur administrer la justice, et enfin pourvu même par des articles particuliers à tout ce qu'il auroit jugé nécessaire pour maintenir la tranquilité dans son royaume, et pour diminuer l'aversion qui etoit entre ceux de l'une et l'autre religion, afin d'être plus en état de travailler comme il avoit résolu de faire pour réunir à l'Eglise ceux qui s'en étoient si facilement éloignez. Et comme l'intention du Roy notredit ayeul ne pût être effectuée à cause de sa mort précipitée, et que l'exécution dudit Edit fût même interrompüe pendant la minorité du feu Roy notre très honoré seigneur et père de glorieuse mémoire...

... de révoquer entièrement ledit Edit de Nantes, et les articles particuliers qui ont été accordez ensuite d'icelui, et tout ce qui a été fait depuis en faveur de ladite religion.

* R.P.R. Religion Prétendue Réformée

CRAYON NOIR S.C. (66) 23 59 97

FRA MENIGHEDENS FØRSTE TID

Protokol af den første menighedsforsamling

Au nom de Dieu

Du Vendredy 25 Decembre jour de Noël 1685. Ce jour aprés l'action du soir les Chefs de famille et principaux membres de L'Église Reformée de Copenhague ayant été assembles dans la Chambre du Consistoire en presence de Monseigneur le Comte de Roye, General feld Marechal Des armées de Danemarc, sur la proposition qui a été faite aux François de la part de Sa Majesté la Reine, de recevoir la liturgie Allemande de L'Église Reformée traduite en François pour la Celebration de la Ste Céne tant celle du jour de la preparation que celle du jour de la communion Tous s'y sont volontiers accordé et a été resolu que à l'avenir on se servira dans cette Eglise de la dite Liturgie.

Musculus pasteur. Mesnard Pasteur. Frederic Charles de Roye de la Rochefoucauld. Frederic Henry de La Forest Susannet. Daniel Schalk. Abraham Lijs. Étienne de la fosse. Denis Piengart. Theôdore Colas. Jean Grimpret. Jaques Vallon. Nicolas Dumor. Philippe Bacourt.
D. Amyand Pasteur. Clas Bruns, Elteste der Kijrge. Pierre Danty ancien de l'eglise. G. H. Demoor ancien. J. Lincker.

Dronning Charlotte Amalies kaldsbrev for Pastor Mesnard

Nous, Charlotte-Amélie, par la grace de Dieu, reyne de Dannemark et Norvègue etc. Déclarons et certifions par ces présentes, signées de notre main et scellées du cachet de nos armes, qu'ayant esté informé de la bonne conduite, saine doctrine et autres qualités de Sr *Philipe Mesnard,* cy-devant ministre du St-Evangile en France à Saintes, Nous l'avons apellé pour servir en cette qualité de nous, et que, s'y estant rendu suivant nos ordres, nous l'avons receu et estably, recevons et establissons par ces présentes, pour servir auprès de notre personne en la susdite qualité, et en outre chargé du soin et conduitte de l'Eglise réformée establie en cette ville par l'autorité du Roy, notre époux, pour en estre l'un des pasteurs, suivant les usages, règles et coutumes des Eglises réformées.
Ordonnant à tous ceux à qu'il appartiendra de le reconnestre pour tel et le prenant pour cet effet en notre protection royale.
Fait à Copenhague le premier décembre 1685.

Charlotte Amelie.

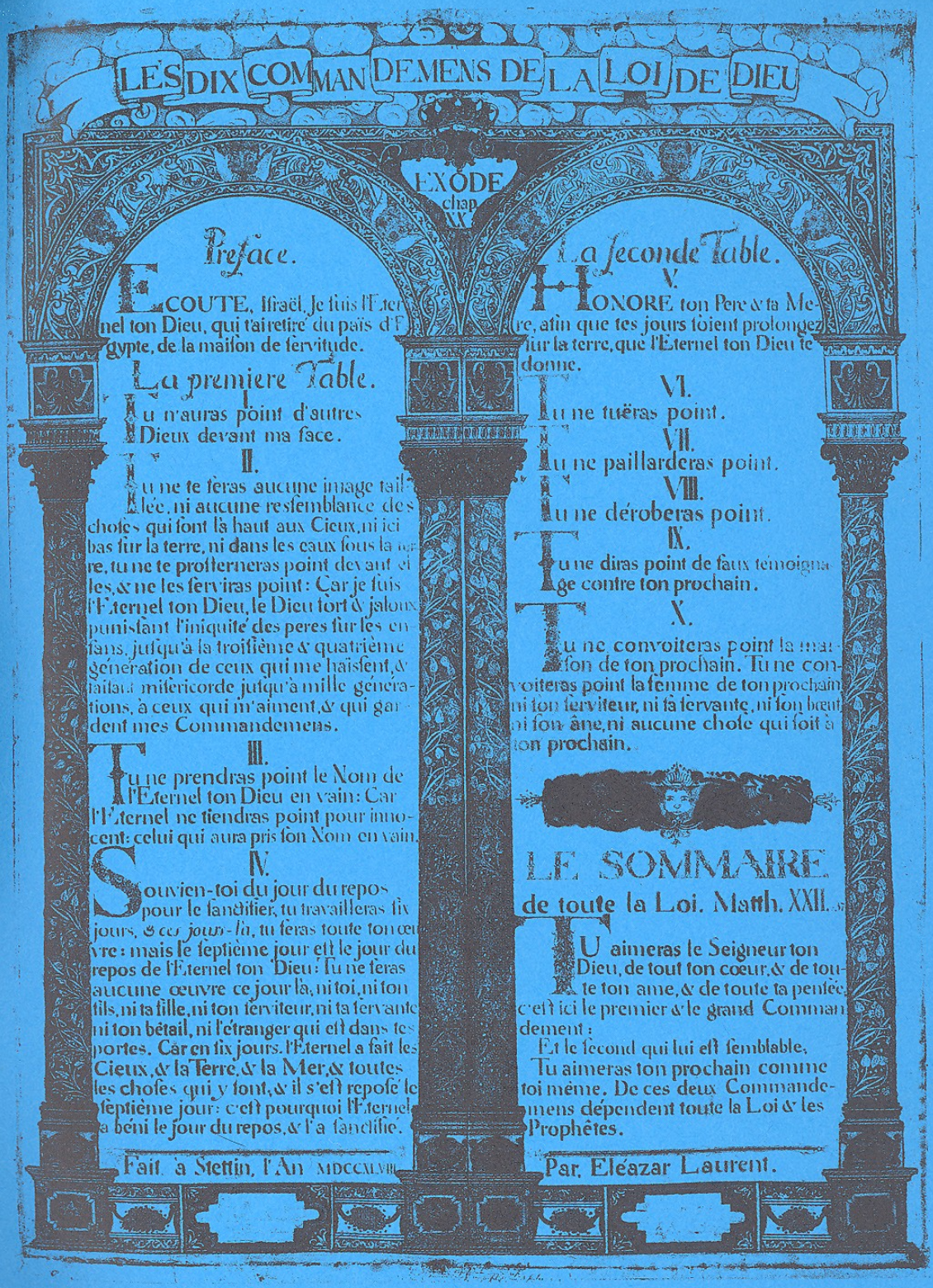

Tavle med de Ti Bud

Oprindelig tilhørende den fransk–reformerte kirke
i Gross–Ziethen/Uckermark

Rahbek offset 31 71 26 11